
Bijdrage tot de geschiedenis van Nederlandsch Indië.

Eene vredesluiting op het eiland Timor
en de overgave van het koninkrijk Maubara aan het
Portugeesche gouvernement. ¹⁾

FRAGMENT UIT MIJN DAGBOEK.

In April 1860 werd ik militaire kommandant in Banjoemas. Dit was in zeer korten tijd mijn vijfde garnizoen, en daar ik als 1ste luitenant reeds hoog in de ranglijst stond, zoo was het te verwachten dat ik hier nu wel tot aan mijn kapiteinschap blijven zou. Maar ja wel, „l'homme propose et Dieu dispose.” Nog was mijn reisdeclaratie niet gevalideerd of ik had weêr eene benoeming tot militaire kommandant en civiel gezaghebber van Atapoepoe, gelegen op de noordkust van het eiland Timor.

Op een Vrijdagmorgen dat ik met den officier van gezondheid naar Poerbolingo ging, ontving ik bij den afried een spoedbrief, die mij de tijding der benoeming bracht, en 's middags te huis komende, vond ik reeds een telegram van

1) Tractaat van 20 April 1859, omtrent de regeling van de grenzen der Nederlandsche en Portugeesche bezittingen op Timor en onderhoorige eilanden.

mijn opvolger uit Willem I, om logies voor zich en zijne familie. Zondags gaf ik hem het militair kommando met aankleve over; 's Maandags hield ik vendutie, regelde mijn particuliere zaken en zat om 1 uur in het zadel om de vierde persoon te kunnen zijn in een reiswagen, die dien dag van Tjilatjap naar Samarang vertrok en tegen 2 uur op den grooten weg aan den driesprong zou zijn. Die plaats had ik te danken aan de goedheid van twee officieren welke eenige dagen te voren bij mij gelogeerd hadden en met den auditeur-militair in commissie naar Tjilatjap waren gegaan om een doodvonnis te voltrekken. Een Europeesch artillerist, die voor de derde maal insubordinatie had gepleegd en geen gratie verkoos te vragen, moest daar gefusilleerd worden.

Thans ging het over Poerworedja, Magelang en Ambarawa naar Samarang, maar met hoeveel spoed ik ook gehandeld had, toch kwam ik te laat om mijne reis te kunnen vervolgen, daar de boot, die toen maar eens in de maand van Batavia naar de Molukko's vertrok, Samarang reeds gepasseerd was.

Na de laatste dagen te Soerabaja te hebben vertoeft, ging ik nu met de mailboot van Augustus over Makassar naar Timor-Koepang en van daar naar mijne bestemming.

Atapoepoe, afdeeling Beloe, op 9° breedte en 123° 51' lengte beoosten Greenwich, met een kleine doch veilige baai, geschikt voor schepen tot 10 voet diepgang, vormt eene ovale vallei, begrensd door hoog, steil, rotsachtig gebergte, en heeft, door een smal voetpad dat langs een dicht begroeid moeras en den voet van het gebergte loopt, gemeenschap met zee.

Bij de komst aan wal, valt dadelijk ons oog op het eenvoudig steenen monument, opgericht ter nagedachtenis van den luitenant ter zee 1ste klasse Gladbeck van der Does, kommandant van de schoenerbrik Banda, die in 1852, op een tocht naar het landschap Lidak, waar men een weerspannigen Chinees moest arresteeren, op een ongelukkige wijze

het leven verloor. Volgens de verhalen, was hij het slachtoffer der knevelarijen van vroegere beamtten, die voor de niet gewilde vaccinatie, de bevolking nog lieten betalen en daardoor aanleiding gaven tot verzet, hetgeen in 1857 eene expeditie noodzakelijk maakte.

In het midden der vallei ligt de versterking, in 1856 gebouwd. Het is eene vierkante redoute welke borstwering uit opeengestapelde klipsteen en bestaat, destijds voor een gedeelte met kalkmortel ingewasschen. De facen, omstreeks 40 M. lang, zijn in de diagonaal voorzien van cirkel-bastions bewapend met ijzeren drieponders op cirkel-affuit. Behalve het kruidmagazijn waren de gebouwen uit bamboe en gaba-gaba, bladsteel van den palmboom, samengesteld. Hoe het mogelijk was om hier de versterking aan te leggen, is ons onbegrijpelijk, want rondom wordt zij door het gebergte beheerscht en zelfs zoo van nabij, dat de demarcatie palen in de helling staan. Een weinig meer oostwaarts had men in de vlakte van het landschap Juanilo, vlak bij het strand, een veel geschikter emplacement gehad.

Was er in den beginne genoegzaam water in de vallei, thans waren de putten overal opgedroogd, zoodat de bezetting en de bevolking zich moesten behelpen met één enkele straal water uit het gebergte, dat aan den voet een soort van pandjoeran vormde.

Het voetpad, dat zich aan den tegenovergestelden kant der vallei verder door het gebergte slingert en zich achter de „Pintoe”¹⁾ in verschillende takken splitst, vormt de verbinding met het binnenland.

De vallei van Atapoepoe, bewoond door eenige Chineezers en een gering getal Rottineezers, is het gedeelte grond dat, in overeenstemming met de vorsten van Juanilo en Fiala-

1) De „Pintoe” deur, ± één uur gaans van de vallei, is een smalle doorgang tusschen twee hooge rotsen met loodrechte wanden, van waar men een prachtig gezicht heeft over de landschappen van geheel Midden-Timor.

rang aan het Gouvernement was afgestaan. Rondom liggen de verschillende rijkjes, die, gelegen tusschen de Portugeesche bezittingen Cova en Oikoussi, de afdeeling Beloe of Midden-Timor vormen, waarvan de voornaamste zijn: Juanilo, Harnenno, Silawang, Fialarang, Lidak, Lamaksanula, Naitimu, Lamakanée, Manden, Dirma en Lakecune. Deze rijkjes worden geregeerd door Radja's (vorsten) en Fettors (rijksbestuurders) met nog van oudsher bestaande titels van kolonel enz. Eenige rijkjes zijn onderling afhankelijk, doch allen erkennen den Keizer van Waihal als hun gemeenschappelijk opperhoofd.

De verhouding der vorsten tot het Gouvernement is bepaald door contracten en, hoewel zij daarbij bekennen dat hun gebied een deel van Nederlandsch Indië uitmaakt, zoo zijn zij toch meer als bondgenooten dan als leenmannen te beschouwen. Zij oefenen ieder in hun kring een geheel willekeurig gezag uit, dat volstrekt door geene wetten en ter nauwernood door enkele oude gebruiken eenigszins beperkt is. Zij beschikken over leven en dood hunner onderhoorigen; alleen mogen zij geen martelende of verminkende straffen opleggen ¹⁾).

De bewoners aan het strand zijn Roomsche-Katholiek en die van het binnenland heidenen, die de zon en de aarde als twee bezielde wezens beschouwen, na wier vereeniging, waarvan de regenbuiën het symbool zijn, het vrouwelijke, de aarde, nieuwe vruchtbaarheid erlangt en zich met nieuwe gewassen gaat bedekken.

De Beloenees behoort tot een gemengd ras van Papoea's en Maleische stammen uit de Molukken. Hij heeft een open gelaat, dik zwaar rosachtig fijn gekruld haar, dat bij wijze van hoofdtooiel rechtop te samen wordt gebonden; donkere

1) Bij de behandeling der ethnologie is geraadpleegd het werk van Dr. J. J. De Hollander: „Handleiding bij de beoefening der land- en volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.”

vurige oogen en koperkleurige huid. Zij zijn koppensnellers, goede schutters, vlug, krijgshaftig, getrouw aan hun eens gegeven woord¹⁾ en rusten niet voordat paard, geweer, kruid en lood hun eigendom is. Hun voedsel is djagoeng (maïs) en het hoofdbedrijf de landbouw.

De kleeding bestaat uit twee door de vrouwen geweven doeken; de eene wordt om de heupen geslagen en hangt tot op de voeten neder; de andere bedekt het bovenlijf, doch wordt op het warmste gedeelte van den dag veelal als een wrong om de lendenen gewonden. De vrouwen dragen de gewone sarong, heur haar naar voren gestreken, op het achterhoofd in een wrong gedraaid en met een sandelhouten kam vastgehecht. Beide geslachten hebben als sieraden koperen en beenen ringen. Hij die een vijandelijk menschenhoofd heeft bemachtigd, dat als zegenteeken op een staak voor de woning van den overwinnaar ten toon wordt gesteld, heeft het recht de beenen boven den enkel met een reep bokkenvacht te omwinden. Het zwaard dragen zij bijna horizontaal onder den linker arm en aan het gevest hangt een los rood geverfd bokkenhaar; het geweer hebben zij over den schouder. Verder zijn zij voorzien van een kleine buffellederen patroontasch en een linnen zak voor alle benoodigdheden.

De vorsten onderscheiden zich door het dragen van een lange kabaai (kleed), hoofddoek en rottingstok met gouden of zilveren knop, meestal nog een geschenk van de Compagnie.

De Belooneezen wonen in kampongs (dorpen) meestal op bergruggen of hoogten gelegen en omgeven van zware

1) Als bewijs dient het volgende: Op een zekeren dag kwam bij mij een Beloonees met opgezwollen arm, veroorzaakt door een beenen ring, die, om zoo te zeggen, in het vleesch zat. Hij vroeg mij die ring, zonder te beschadigen, er af te willen doen en toen ik en ook de docter hem aan het verstand brachten dat dit niet meer mogelijk was, deelde hij ons mede, dat hij het voorwerp geleend had en dus ongeschonden moest teruggeven. Wat voor moeite wij ook deden om hem tot andere gedachten te brengen, niets mocht baten; hij ging heen en wij zagen hem niet meer terug.

omheiningen, om zich tegen hunne vijanden te kunnen verdedigen. De huizen van hout hebben den vorm van een bijenkorf en zijn met alang-alang of palmbladen gedekt; de eenige opening is de deur. Het huisraad bestaat uit een paar matjes om op te slapen, doozen of mandjes van palmbladen gevlochten, aarden potten en kommen.

Zij hebben tweeërlei wijze van huwelijken met of zonder koopprijs. De man kan slechts met ééne vrouw een wettig huwelijk aangaan, doch zooveel bijwijken nemen als hij verkiest, die echter niet in hetzelfde huis mogen wonen. De bij bijwijken verwekte zonen erven gezamenlijk slechts een derde gedeelte der ouderlijke nalatenschap.

Bij overlijden van een Radja of Fettor, wordt het lijk gewasschen en in zijn beste kleeren gedurende een paar dagen ten pronk gesteld, waarna hij in een wit doodskleed met eenige stukken lijnwaad, enkele kostbare sieraden, een voorraad sirih met toebehooren en eenige gewijde wortelen in een zware houten kist wordt gesloten, welker naden nauwkeurig met was en hars worden dichtgestreken.

De begrafenis kan eerst plaats hebben nadat de opvolger van den overledene is benoemd, de schuld betaald en al de bloedverwanten aangekomen zijn, wier tegenwoordigheid dikwijls door aanzienlijke geschenken moet worden gekocht; met dit een en ander verlooopen soms jaren. Is eindelijk de dag der begrafenis daar, dan wordt onder aanhoudend geveervuur, de kist naar buiten gedragen waarover echter eerst nog eene worsteling tusschen de vrouwen en de dragers moet plaats hebben en vervolgens begraven met een pot gekookte rijst en een dooden hond, welks ziel die van den overledene naar het schimmenrijk moet geleiden. Voor de levenden is intusschen ook gezorgd en een verbazende hoeveelheid eetwaren bereid, die na terugkomst van het graf door de aanwezenden worden verslonden of, voor zooverre dit niet mogelijk is, naar huis medegenomen.

Bij mijne komst was de Radja van Juanilo reeds jaren

overleden, maar het lijk stond nog steeds boven aarde in eene afzonderlijke woning, hetgeen werd toegeschreven aan geldgebrek; doch de ware reden was, dat de Fettor, die door zijne sluwheid bij de vorsten van het binnenland niet bemind was en bij ons als onoprecht stond aangeschreven, gaarne zelf het bestuur van het landschap in handen hield ¹⁾).

Bij hunne feesten wordt er gewoonlijk gedanst, dat door de mannen en vrouwen afzonderlijk plaats heeft. Zij houden daarbij elkander aan het kleed vast en bewegen zich langzaam in een kring naar de maat van het gezang, gepaard met een luidruchtig geschreeuw. De dans duurt van 's avonds tot 's morgens bij overvloedig gebruik van sterken drank, toewak of palmwijn.

Omdat het geld bij hun nog niet het algemeen ruilmiddel was, kenden zij ook de waarde er niet van. Vroegen zij bijvoorbeeld voor hun koopwaartien enkele dubbeltjes of een ijzeren hoepel en bezat men die niet, dan kon men zelfs voor een rijksdaalder niet terecht. De dubbeltjes of een ijzeren hoepel moesten zij hebben, voor iets anders, al was het ook van grootere waarde, waren zij totaal onverschillig.

Op het eiland Timor vindt men het paard, het hert, de buffel en het varken, maar verscheurende dieren zijn er niet.

De handel bestaat voornamelijk in paarden, sandelhout en was. De Chineesche handelaar houdt zich maanden lang in het binnenland op, ruilt in het klein parangs (sabels), messen, sarongs, hoofddoeken, korallen, geweer, kruid en lood, tegen bovengenoemde artikelen en komt dan met vrachten van 30 tot 50 paarden in de vallei.

1) Die verdenking verminderde niet, toen de vorsten van Fialarang, Lidak, Harnenno en Juanilo ieder een porceleine servies van het Gouvernement cadeau kregen en bij het uitpakken, dat in tegenwoordigheid van hun gevolg, voor mijne woning, plaats had, eenige voorwerpen in de kist voor den Fettor bestemd, gebroken waren. Volgens den inlander was dat het grootste bewijs van zijn onoprechtheid jegens de Compagnie.

Vergeleken met andere plaatsen heerscht in de valei eene dubbele warmte. Des morgens om 7 uur staat de zon reeds boven de rotsen, en daar de stralen, om zoo te zeggen, zich in de kom concentreeren, begint dan het scherpe licht en de ondragelijke hitte; hierop volgen koele avonden en koele nachten; door het verschil van temperatuur ontstaan er uitwasemingen van moeras en klipsteen, die vereenigd met de stinkende lucht der in zee liggende koraalbanken en het slechte drinkwater aanhoudende koortsen veroorzaken ¹⁾.

De aanvankelijke sterkte der bezetting bestond uit één luitenant, een officier van gezondheid met hospitaal personeel en vijftig onderofficieren en inlandsche soldaten; later voegde men er vijftien Europeanen en een tweede officier bij, om den eerste bij ongesteldheid te kunnen vervangen.

Zooals ik reeds boven heb gezegd, werd ik hier als militaire kommandant en civiel gezaghebber geplaatst. Nadat ik te Timor-Koepang een veertien dagen op scheepsgelegenheid had gewacht, kreeg ik eindelijk een kruisboot ter mijner beschikking, waarmede ik in den morgen van den derden dag arriveerde.

Mijn voorganger vond ik ziek; de officier van gezondheid en de adjudant dd. officier waren eveneens niet wel, en twee derden van het detachement was in het hospitaal of reconvalescent.

Na zoo spoedig mogelijk het kommando te hebben overgenomen, was mijn eerste werk dien toestand aan hooger hand bekend te maken en mocht ik mij dan ook in de vervanging van den officier van gezondheid en den adjudant dd. officier zeer spoedig verheugen.

De gewichtigste en moeielijkste taak die ik als civiel

1) Het water bevat koper oxyde; er waren groote aarden potten (mac-tavanen) bij het detachement om het water te laten bezinken eer het in den leksteen ging.

gezaghebber hier te vervullen had, bestond in de zorg voor de goede verstandhouding op de grenzen tusschen de verschillende rijkjes van het Portugeesch- en Nederlandsch Gouvernement, die voornamelijk verbroken werd door het oplichten van personen, rooven van vee, het schenden van eigendom bij het kappen van sandelhout en het inzamelen van was.

Onder het bestuur van mijn voorganger waren aanhoudende klachten van het Portugeesche Gouvernement ingekomen over het schenden van Cova's grondgebied door Fialarang, en daar deze kwestie tot hiertoe op de lange baan was geschoven, werd die bij mijne komst weer hernieuwd.

Bij onderzoek kwam de zaak op het volgende neêr:

Voor ruim dertig jaren was een Radja van het landschap Silawang gestorven, die als Christen, volgens den adat, in de kerk te Batoe-Gedeh, hoofdplaats van het landschap Cova, moest begraven worden. Voor priesters, begrafeniskosten enz. waren $\pm$ driehonderd Spaansche matten noodig, maar daar de bevolking van het landschap niet bij machte was die som bijeen te brengen, werd overeengekomen om het ontbrekende met de levering van sandelhout aan te zuiveren. Tot tijd en wijle zulks geschied was, zou de ondergeschikte landstreek Mau-Bessi, die op de grens lag, als onderpand aan Cova worden afgestaan.

Volgens afgelegde verklaring van den Radja, was deze schuld, reeds sedert jaren, op drie sandelhoutboomen na, betaald; maar de Radja van Cova, die Mau-Bessi als eigendom beschouwde, verkoos dat land niet terug te geven, en beriep zich ten deze op eigendomsbewijzen die te Timor-Dilly zouden berusten.

De Radja van Cova beklagde zich, dat voor eenige jaren de Radja van Fialarang de partij voor Silawang had opgevat, dat de bevolking van dat rijk in zijn land was gedrongen, daar gemoord, boomen en oogst verbrand had en zijne bevolking, in de meening dat zulks door Silawang was geschied,

toen ook dat grondgebied geschonden had. Dat de Radja van Fialarang nog steeds voortging met plunderen, de grenzen zeer onveilig maakte en dat de Soerithon, hoofd der landstreek Lassi-Olat, daar de voornaamste rol in speelde.

Na heên en weêr schrijven, zoowel met den gouverneur van Timor-Dilly als met den resident te Timor-Koepong, had er eindelijk eene conferentie met de drie vorsten ten mijnen huize plaats. Bijgestaan door den kommandant van Batoe-Gedeh, een Portugeesch officier, gelukte het mij hen onderling te verzoenen. De vorsten van Silawang en Cova zouden wat de kwestie van de landstreek Mau-Bessi betrof, zich geheel en al onderwerpen aan de uitspraak van beide gou-nementen en, om de verzoening duurzaam te doen blijven, zou de vrede tusschen Cova en Fialarang gesloten worden.

Volgens 's lands gebruik moest dit laatste op de grenzen der beide rijkjes plaats hebben ¹⁾. Den 18^{den} December 's morgens om 6 uur nam de tocht, onder het gejoel en geschreeuw van Fialarangsvolk, een aanvang. Om den adat te volgen, bestond mijn gevolg uit een bemiddelaar, een paar politie-dinaren, 6 soldaten en een tamboer; de hoofden hadden voor paarden gezorgd.

In den beginne liep de weg langs hellingen van rotsen, van waar men aan de eene zijde tegen onmetelijke hoogten opzag, terwijl het oog zich aan den anderen kant in de diepte verloor. Langzamerhand werd het land echter vlakker; eerst had men de uitgestrekte landen van Juanilo, daarna de groene schilderachtige groep bergen en valleïën van Lidak en Silawang.

De weg dien wij volgden was sedert jaren door de bevolking van Midden-Timor vermeden geworden; vrees voor de vijandelijkheden van meergenoemde rijkjes had haar teruggehouden en verplicht een geheelen omweg te maken. In

1) In het tijdschrift „Het Vaandel” is vroeger deze vredesluiting gedeeltelijk behandeld.

de landen van Juanilo en Silawang was men druk bezig ladangs (droge rijstvelden) aan te leggen, voor het grootste gedeelte door de bevolking van het landschap Lassi-Olat, die met toestemming van Juanilo's hoofd, zich hier tot het bebouwen van den grond had nedergezet, teneinde wegens de onlusten met Cova, toch in de voornaamste levensbehoeften te kunnen voorzien.

In den middag kwamen wij op de plaats onzer bestemming, een met heuvelen bedekt terrein. De grensscheiding der beide rijkjes wordt hier gevormd door de rivier Talou, die uit het Naitimeesche tusschen Fialarang en Cova stroomt en zich daarna in zee uitstort. Mijn verblijf bestond uit een soort van loods gedekt met gaba-gaba bladen en voorzien van eene doorloopende balie-balie (rustbank); men was er nog druk mede bezig. Volgens mijne aanwijzing werd zij in tweeën verdeeld; eene gedeelte bestemd voor de soldaten, het andere voor mij en den bemiddelaar; een tafel met twee banken uit ruwe bamboe vervaardigd, de vlag aan eene lange bamboe voor den ingang geplant, en ziedaar mijn tijdelijk verblijf.

Voor de hoofden met gevolg waren links en rechts kleine hutten opgeslagen; vuren werden aangelegd; er werd gekookt, gepraat en overlegd hoe de zaken zouden geregeld worden, terwijl onder dit alles de tamboer zich nu en dan liet hooren, om door het geroffel de bevolking in den omtrek meer en meer met de vredesluiting bekend te maken.

Bij mijne aankomst kwam een Portugeesch officier van de schutterij mij kennis geven, dat de kommandant van Batoe-Gedeh met de hoofden en bevolking van Cova eveneens op $\pm$ een uur afstand verzameld waren en dat hij kwam vernemen wanneer ik Z.W.Ed.G. ontvangen kon; dit werd door mij op den volgenden morgen bepaald.

De nacht werd rustig doorgebracht; tegen 9 uur viel er een schot en kwam men mij berichten dat er een hert geschoten was, welke dieren wegens de veeljarige stilte hier in menigte aanwezig waren.

Om 5 uur in den morgen wekte ons de tamboer; gedurende den geheelen nacht was er een zachte regen gevallen, die het omliggend land met een dikken nevel omhuld had. Toen echter later de lucht zich ophelderde, deed de schilderachtige groep van heuvels, boomen en rivier, waar onze hutten als het ware in verscholen lagen, zich treffend en indrukwekkend voor.

Om 10 uur bezocht mij de kommandant van Batoe-Gedeh met gevolg. Na de noodige plichtplegingen in acht genomen te hebben, werd door ons het volgende bepaald:

1°. Den volgenden morgen om 7 uur zouden de hoofden en bevolking zich bij de rivier verzamelen.

2°. Met vaandel en slaande trom zouden de hoofden van beide rijkjes, onder ons geleide, elkander naderen en de plechtigheid „uitdooven van vuur” (vuur, het symbool van vijandschap en oorlog) in het midden der rivier plaats hebben.

3°. Ten einde op het oogenblik der verzoening de nog mogelijk bestaande mok geheel den kop in te drukken, zou de noodige surveillance bij de massa worden achtergelaten.

4°. Na afloop der plechtigheid zou men zich gezamenlijk naar mijn bivouac begeven, om daar volgens den adat, van weerskanten het contract op te maken en te teekenen.

Na een poos nog over onverschillige zaken en de eigenaardige gewoonten van het land gesproken te hebben, nam Z.W.Ed.G. weêr afscheid.

De nacht liep wederom rustig voort; omstreeks 7 uur in den morgen, toen dauw en nevel door de eerste stralen der zon waren opgetrokken, zag men uit het struikgewas van den kant van Cova de bevolking te voorschijn komen. Dit was ook het teeken voor ons; alles was dadelijk in rep en roer; ieder haastte zich om het zijne aan te brengen, zich te kleeden, paarden te zadelen enz.

Eindelijk was alles gereed. Onder geleide van mij en den bemiddelaar begon de optocht met vlag en slaande trom,

tot men langzaam naderkomende eindelijk bij elkander was.

In het midden der doorwaadbare rivier werd halt gehouden, de vuren tegen elkander gelegd en door de bemiddelaars van beide zijden een toespraak gehouden. Van weerszijden werd de wensch geuit om voortaan met elkander als vrienden te leven, bij ontstane geschillen zich naar de uitspraak der beide Gouvernemen ten te zullen gedragen, waarop door de bemiddelaars de vuren met het water werden uitgedoofd.

Op dit oogenblik ging er een driewerf hoera van alle kanten op; twee der bevolking van Cova traden vóór en gaven de vriendschapshand aan twee der onzen, onder aanhoudend gejoel en uitdrukkingen van vreugde.

De hoofden kwamen nu bijeen en gaven elkander de hand en den vredezoen.

Thans was de vrede gesloten en ons doel bereikt; gezamenlijk keerden wij nu naar mijn verblijf terug.

Bij het sluiten van het contract kwamen de voorwaarden op het volgende neer:

Geen haat of mok meer te koesteren, maar voortaan als vrienden te zullen leven; geschillen die ontstonden, aan de uitspraak der beide Gouvernemen ten te onderwerpen en vrij verkeer in beide landen.

Dit alles had plaats onder het klinken en drinken op heil en zegen van beide landen en Gouvernemen ten, en eindigde met den wensch van voortdurende voorspoed en geluk van hoofden en bevolking.

Alles was nu naar wensch afgeloopen, ieder gaf zich aan vreugde over, en, om die te volmaken, kwam men mij berichten dat Soeriaton, die zich nog steeds had doen wachten, de persoon die eigenlijk de onlusten steeds had gaande gehouden, met gevolg was aangekomen.

Dit weerspannige hoofd werd door mij met een hartelijke handdruk ontvangen en over het verledene niet meer gesproken.

Uit blijdschap der ontmoeting of waarschijnlijker omdat het hem zoo meê viel, gaf hij zijne vreugde in het dolle te

kennen. Hij viel mij om den hals en sloeg zich op de borst, zoodat men zelfs genoodzaakt werd hem tot bedaren te brengen.

Daar ik reeds al de cadeaux had weggegeven en toch gaarne mijne goede gezindheid jegens Soeriathan wilde doen blijken, nam ik mijne schouderkwasten en hing hem die op de borst, als eene herinnering aan dit plechtig en gewichtig oogenblik en als blijik onzer eeuwige vriendschap.

Na de hoofden nogmaals op het gemoed te hebben gedrukt van nu ook voortaan alles aan te wenden wat maar mogelijk was om den vrede te blijven bewaren, hen op de goedheid van het Gouvernement te hebben gewezen, nam ik eindelijk van allen afscheid en keerde naar Atapoepoe terug, waar ik des avonds weér aankwam.

In de maand Januari van het volgende jaar, kreeg ik kennisgave, dat den 20sten April 1859 tusschen Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden en Zijne Majesteit den Koning van Portugal en Algarvie, een contract van grensscheiding en ruiling voor Timor en onderhoorige eilanden was gesloten met last, om het koninkrijk Maubara ¹⁾ aan de hoogste Portugeesche macht van Timor-Dilly over te geven.

Ofschoon mij de resident te Timor-Koepang, bij de toezending der papieren, schreef: „dat als de overgave niet lukte het de Portugeezen maar moesten weten,” zoo begreep ik maar al te goed, dat wij er op die wijze wel niet van af zouden komen, doch het Gouvernement in dat geval verplicht zoude zijn de bevolking des noods door kracht van wapenen, tot de overgave te dwingen.

Op grond van deze overweging was mijn eerste werk de hoofden van Maubara te ontbieden.

Volgens Timoreesche gewoonte duurde het tot het midden

1) De zeer vruchtbare enclave Maubara ligt tusschen Timor-Dilly en Batoe-Gedeh. De koffie, daar verbouwd, is van goede qualiteit en in den handel ter kuste zeer gewild.

van de maand Maart eer de zendeling mij de tijding bracht, dat, hoewel het wegens de kwade moesson bijna niet doenlijk was zee te bouwen, men toch zou komen; maar dat Don Joseph, de Radja des rijks, wegens eene verlamming, en het hoofd Boussa, door ongesteldheid en oneenigheid met de naburige kampongs, zich lieten verontschuldigen.

Kort daarop verscheen dan ook de kolonel Don Karlo, de man die eigenlijk het meest te zeggen had, en Naga-Bata, zoon van Don Joseph, terwijl later nog de Fettor Datoe-Lau en de Radja Mau-Lay aankwamen.

Omdat ik van den zendeling vernam, dat Don Karlo reeds blijken had gegeven met het doel hunner oproeping bekend te zijn en het wegens de gehechtheid aan het Gouvernement, best mogelijk was dat men weér stil terugkeerde, zoo gelastte ik den gezaghebber van de kruisboot, die ter mijner beschikking in de haven lag, niemand te laten vertrekken zonder mijne toestemming.

Verder besloot ik den gordiaanschen knoop maar door te hakken en hun met den last bekend te maken.

Dientengevolge had er ten mijnen huize eene vergadering plaats. Na met hun wat over onverschillige zaken gesproken te hebben, nam ik de kaart en wees hun de grenzen van Midden-Timor; de ligging van Timor-Koepang en die van hun eigen rijk; toonde hun aan dat Maubara geheel en al door Portugeesche staatjes was ingesloten, de verre afstand van de hoofdplaats en van Atapoepoe en het noodzakelijke om dit alles te regelen.

Na dit uitgelegd en begrijpelijk te hebben gemaakt, ging ik over tot de bekendmaking van het gouvernementsbesluit; sprak hun over het voor en tegen en maakte het duidelijk dat die overgave geschiedde niet, omdat Nederland iets tegen hun had, maar enkel en alleen om een geregelde grenscheiding te verkrijgen, terwijl zij voortdurend vrienden van het Gouvernement zouden blijven. Dat zij later de blijken daarvan zouden ontvangen, zoo zij zich zonder tegenstreving

aan den wil van beide Gouvernemen ten onderwierpen, terwijl tegenstand niets anders dan ongeluk over land en volk moest brengen. Dat hun daarom ten zeerste werd aangeraden zich gewillig te stellen onder de bevelen van den gouverneur van Timor-Dilly, want wanneer zij daaraan geen gevolg gaven, hun land ongetwijfeld door kracht van wapenen in bezit zou worden genomen. Vervolgens vroeg ik hunne meening, zeggende: Dat deze bijeenkomst maar was om hun met alles bekend te maken en voor te bereiden op de vergadering van den volgenden dag, als zoude dan de kommandant van Batoe-Gedeh zich bij mij bevinden, om in zijne tegenwoordigheid die zaken te behandelen.

Nadat de hoofden gezamenlijk gepraat en beraadslaagd hadden werd mij medegedeeld, dat zij begrepen dat het tot bestwil van land en volk was, zoo zij zich aan den wil van hunnen geëerbiedigden vorst onderwierpen. Dat zij dat echter met grooten tegenzin zouden doen, daar zij meer dan gehecht waren aan het Nederlandsche Gouvernement. Dat zij grieven hadden; dat zij verlangden dat de vroegere gepleegde wreedheden, die hun van de Portugeezen bij mondelinge overleveringen bekend waren, zouden ophouden en dat zij niet verkozen soms gevergd wordende betalingen te doen, gedurende den tijd dat zij onder onze regeering hadden gestaan.

Na hun zooveel mogelijk deze denkbeelden uit het hoofd te hebben gepraat; ze te hebben doen begrijpen dat dit alles mogelijk waar kon zijn, maar ook reeds eeuwen geleden was; dat thans een ander geslacht, andere zeden, gewoonten en wetten waren, zoodat zij ten dien opzichte hoegenaamd niets te vreezen hadden, deed ik hun het voorstel om dien nacht rijpelijk over alles na te denken.

Den tolk en zendeling zond ik nu dadelijk naar Batoe-Gedeh om mijn ambtgenoot, de Portugeesche officier, te verzoeken mij, tot bestwil der beiden Gouvernemen ten, te willen assisteeren.

Den volgenden dag had ik dan ook het genoegen Z.W.Ed.G. te mogen ontvangen, mij echter daarbij mededeelende, dat, hoe gaarne hij ook de behulpzame hand bood, hij uit gebrek aan last en instructie, niet bij machte was iets te beslissen. Hiermede nam ik genoegen, te meer omdat het mij voorkwam dat het voldoende zoude zijn, zoo Z.W.Ed.G. maar van het voorgevallene aan zijne Regeering rapporteerde en proces-verbaal teekende. Voor den goeden afloop der zaak was het toch noodzakelijk afdoende maatregelen te nemen en was ik daarom reeds besloten, zelf naar Timor-Dilly te gaan om daar, naar omstandigheden en bevind van zaken, in overleg met den gouverneur, te kunnen handelen.

Des middags had nu de vergadering plaats. Wederom begon mijn werk van voren af aan; het kwam natuurlijk op hetzelfde neêr als dat van den vorigen dag, zoodat eindelijk door de gezamenlijke hoofden besloten werd om zich aan alles te onderwerpen. Alleen deden zij het verzoek, de grieven die zij hadden, schriftelijk bekend te stellen en hun daarvan een exemplaar uit te reiken, om, zoo noodig, daarvan gebruik te kunnen maken.

Hierna ging ik over tot het opmaken van het proces-verbaal, dat, na voorlezing en goedkeuring, door ons allen onderteekend werd.

De hoofden Don Karlo en Mau-Lay, zouden mij naar Timor-Dilly vergezellen tot het afhalen van de vlag en de anderen naar Maubara terugkeeren, om aan den Radja en de bevolking den wil van de beide Gouvernemen ten en hun genomen besluit bekend te maken.

Den 26sten Maart aanvaardde ik mijne reis; wij waren den volgenden dag reeds op de hoogte van Maubara en kwamen den 30sten daaraanvolgende op Timor-Dilly. Daar vervoe gde ik mij bij den waarnemenden Gouverneur, majoor Cabrera, werd allerliefst ontvangen en ofschoon men van de Regee-

ring nog geen last ontvangen had, door ZHEd.G. besloten om de zaak maar dadelijk af te doen.

Op grond daarvan werd ik verzocht met de hoofden tegen 11 uur in het groote huis te willen zijn. Toen ik daar kwam waren reeds alle officieren, ambtenaren en notabelen der plaats vergaderd.

Aan den voet van den troon las de waarnemende Gouverneur mijn proces-verbaal voor; deze verrichting en het genomen besluit werd in een notulen-boek geschreven en door ons allen onderteekend. Daarna werd, onder het lossen van een-en-twintig schoten, de Portugeesche vlag aan de hoofden uitgereikt en besloten dat ik met een officier naar het landschap Maubara zou gaan om daar, volgens gebruik, de Nederlandsche vlag terug te nemen en de Portugeesche vlag te doen hijschen.

Hoe gaarne ik nu ook nog dienzelfden dag had willen vertrekken, zoo was mij dat niet mogelijk wegens het gereedmaken der benoodigde stukken en het officieel diner dat ter mijner eere gegeven werd.

Met den officier die mij was toegevoegd, bracht ik een bezoek aan de hoofden, die bij den kapitein der Chineezen gelogeerd waren, en bezichtigde het verblijf van den Gouverneur, zijnde een ruim, luchtig gebouw, hoog uit den grond gebouwd maar zonder verdieping. Boven aan den trap, bij den ingang, stonden 2 handmortieren; de troonzaal en overige vertrekken waren eenvoudig, maar smaakvol gemeubileerd.

Bij mijn vertrek werd ik vergezeld door het Portugeesche vaartuig St. Antoin, waarop zich een officier met eenige militairen bevonden. Onze reis was zeer voorspoedig; reeds den volgenden morgen vielen de ankers op de reede van Maubara en hadden wij nu maar te wachten op Don Karlo, die met zijn gevolg over land was gegaan en nog moest aankomen. Om 4 uur in den middag arriveerde de verwacht wordende persoon. Dadelijk ging men nu over tot het debar-

kement, dat, wegens de onstuimige zee, nog al met moeilijkheden gepaard ging.

Zoodra had ik niet den voet aan wal of de hoofden en bevolking schaarden zich om mij, en daar ik zag dat er onder dien drom van menschen eene groote agitatie heerschte, ging ik weer dadelijk over tot mijne predikatie; stelde hun nogmaals gerust, door hun te verzekeren dat zij wel van heer verwisselden, doch bij een goed gedrag en onderwerping aan den wil der beide Regeeringen, getrouwe vrienden bleven die door Nederland niet zouden vergeten worden. Ik sprak over hunne grieven; maakte het hun duidelijk dat er thans geen sprake van was, dat hetgeen zij duchten ooit meer zoude plaats hebben; liet dat alles door Don Karlo in hunne taal duidelijk maken en dronk daarop met hun de eeuwige vriendschap.

Toen ging ik tot het verwisselen van de vlag over. Driemaal werd zij door mij neer en opgehaald, telkens begroet door een salut van het vaartuig St. Antoin en daarna eveneens die der Portugeesche, die onder het salut van de kruisboot, voor de derde maal aan den stok bevestigd bleef.

Tot aandenken werd onze vlag Don Karlo ter hand gesteld, hem de verzekering gevende dat, zoo zij zich door gedrag en onderwerping in hun lot de achting waardig maakten, het Gouvernement hun spoedig de blijken van genegenheid toonen zou.

Nu ging de vertegenwoordiger van Portugal over tot het geven van eenige geschenken, bestaande in sarongs, hoofdoeken en arak.

Mijn doel was dus bereikt en daar ik het raadzaam vond, hun thans aan zich zelve over te laten, nam ik afscheid van de hoofden en den Portugeeschen officier, embarkeerde en gelastte den gezagvoerder het anker te lichten, zoodat ik mij den daarop volgende dag wederom te Atapoepoe bevond.

Toen ik later in de Nieuwsbladen las: „Het landschap Maubara is in behoorlijken vorm aan het Portugeesch gouvernement overgegeven” gevoelde ik mij overgelukkig bij het bewustzijn, dat ik hier mijn vaderland weer van dienst was geweest.

In de maand Juni werd ik bevorderd tot kapitein en geplaatst bij het garnizoensbataljon der Moluksche eilanden; drie maanden daarna kon ik mijne nieuwe bestemming volgen.

Ginneken, 30 Maart 1891.

L. W. A. KESSLER,
Gep. majoor O. I. Leger.

Rapport der Staatscommissie.

Afzonderlijk Advies van het lid L. WESSELS.

En nu de te verwachten resultaten.

Wanneer men in aanmerking neemt dat de groote winsten, door de Regeering uit de gouvornements-koffiecultuur getrokken, voornamelijk verkregen zijn door onthouding aan de bevolking wat haar toekwam en dat de Regeering verklaart aan dien toestand een einde te willen maken door de, voor de bevolking, aan de cultuur klevende bezwaren weg te nemen; haar te doen deelen in de voordelen van de cultuur en haar het loon te willen toekennen, waarop art. 56 n° 4 van het Regeeringsreglement haar recht geeft; en eindelijk aan de gouvornements-koffiecultuur pas dan uitbreiding te willen geven als dat geschieden kan in overeenstemming met de belangen van de bevolking, waarop de Regeering dus in de allereerste plaats wil gelet hebben, dan volgt daar ook uit, dat zij niet alleen wel genoodzaakt zal wezen, maar ook bereid worden bevonden de geldelijke offers te brengen die, tot bereiking van dat doel, noodig zullen blijken. X

Voor al moet evenwel niet uit het oog worden verloren dat niet alleen het belang van de bevolking dat offer eischt; maar dat het fiscaal belang van den Staat evenzeer

vordert dat een nieuw stelsel in toepassing wordt gebracht; omdat, bij het behoud van het tegenwoordige stelsel, de gouvernements-koffiecultuur haar zeker einde met rassche schreden tegemoet snelt en met het te niet gaan van de cultuur ook de voordeelen verdwijnen die de Regeering er uit trekt.

Het stelsel van Staats-exploitatie in vrijen arbeid, met geheele opheffing van het dwangstelsel, wordt geenszins aanbevolen als een stelsel, dat naar de subjectieve meening van den voorsteller het beste is; maar als de eenige maatregel waardoor, naar zijn overtuiging, aan de door de Regeering gestelde eischen kan worden voldaan; waardoor de gouvernements-cultuur kan worden behouden en uitgebreid en tevens de werkelijk vrije volkscultuur in het leven geroepen.

Langs welke omwegen men ook trachten wil dat doel te bereiken, men komt steeds weer op denzelfden weg terug. Zoodra een andere richting wordt ingeslagen, verliest men onmiddellijk het doel uit het oog.

Wat dus boven wordt opgemerkt, bij de bespreking van de bezwaren, geldt ook hier: of de resultaten moeten worden aanvaard, of het doel prijsgegeven waarvan het gevolg zal zijn: het verlies van de baten voor den Staat binnen een niet ver verwijderd tijdstip en het behoud van den dwang voor de bevolking, hetzij geplant zal blijven worden, in dwang, op daartoe geheel ongeschikte gronden; hetzij getracht zal worden de bevolking er toe te brengen, uit eigen beweging koffie te gaan planten op vruchtbare, doch ver van de woningen der planters gelegen gronden.

Zooals hij boven reeds mededeelde heeft de ondergeteekende van de maatregelen, aanbevolen om tot die vrije cultuur te geraken, niet de gunstige verwachtingen die de Commissie zich daarvan voorstelt.

Hij vreest dezelfde teleurstelling als het gevolg is geweest van de geheel overeenkomstige proef die, bij gouvernements-

besluit van 6 Juli 1870 N°. 8, bevolen werd voor de residentie Menado.

„Ter beoordeeling in hoever de bevolking eigener beweging geneigd is tot de teelt van koffie is onlangs — zoo deelt het Kol. Verslag van 1870 mede — door de Indische Regeering besloten, gedurende een drietal jaren, elke bemoeienis met de uitbreiding te staken en de bevolking op dit punt geheel aan haar eigen inzichten over te laten.”

Die proef — zoo verlangde de Regeering — moest worden genomen „met de meest mogelijke goede trouw;” zij wenschte „een einde te maken aan vermoeden dwang, omdat openlijke en voor controle vatbare dwang, voor de bevolking veel minder verderfelijk is dan de werking van kunstmiddelen die strekken om, onder den uiterlijken schijn van vrijheid, inderdaad toch dwang te blijven uitoefenen.”

In 1874 moest de proef als mislukt worden verklaard.

Wat in de Minahassa gebeurde is ook voor Java te duchten; de vervanging van den openlijken door den zooveel verderfelijker *vermoeden dwang* ¹⁾.

Van Staatsexploitatie in vrijen arbeid en de vrijverklaring van de bevolking zullen, uit den aard van de zaak, de economische gevolgen groot zijn.

Door de vrijverklaring van den Javaan zal worden gehandeld naar het woord van den minister Rochussen: „er moet nog veel jegens Indië worden goedgemaakt.”

1) Omdat meer dan ooit te voren, meer nog dan bij de Preanger-regeling het geval was, het den inlandschen ambtenaren en hoofden, uit al de aanbevolen, belangrijke Regeeringsmaatregelen, maar al te duidelijk zal blijken in hoe hooge mate de Regeering zal blijven prijsstellen op het verkrijgen van veel koffie, mits afkomstig van de, uit eigen beweging, door de bevolking aangelegde koffietuinen.

Alles wat in hun vermogen is zullen die inlandsche ambtenaren en hoofden dus aanwenden, om de bevolking ook uit eigen beweging te doen planten; ten einde, zoodoende op hun manier, de inzichten van de Regeering in de hand te werken en aan haar verlangen te voldoen.

De man, die Java zal verlossen van de gedwongen koffiecultuur en dien arbeid vrijmaken, zal zich een eerzuil oprichten in de harten van een dankbaar volk.

Door het bestaande stelsel te vervangen door een stelsel van geheel vrijen arbeid, zal de koffiecultuur voor de bevolking niet langer een vloek zijn maar een zegen worden, een bron van welvaart en ontwikkeling.

En door tevens de koffiecultuur, als middel van inkomst voor den Staat, te behouden als een Staatscultuur, in vrijen arbeid, komt de Regeering te staan voor een zuiveren, rechtvaardigen toestand, als de stal van Augius, gezuiverd van alle onreinheden en ongerechtigheden; een toestand die voor de toekomst toenemende voordeelen belooft; terwijl de resultaten van het dwangstelsel, van af 1848, zooals uit het verslag van de Commissie blijkt, niet eens stationnair zijn kunnen blijven, in weerwil van den zoo oneindig zwaarder arbeid dan vroeger aan de bevolking opgelegd.

Staatsexploitatie met vrije werklieden geeft voor de toekomst de volkomen zekerheid, voor zoover althans de mensch het in zijn macht heeft op de toekomst invloed uit te oefenen.

1. dat de bestaande aanplantingen zullen worden onderhouden, onder behoorlijke deskundige leiding, in vrijen goed betaalden, dus gewillig en goed verrichten, arbeid, waarvan te wachten zijn: grooter opbrengst en zorgvuldige pluk; doordat al de koffie zal binnen komen; terwijl door de machinale bereiding het verlies dat thans door de bereiding van de bevolking geleden wordt, zal worden voorkomen;

dat op de nieuwe ondernemingen jaarlijks eenige millioen koffieboomen goed zullen worden aangeplant, op vruchtbare gronden en onder de voortdurende dagelijkse leiding van deskundig personeel, waarvan dezelfde opbrengst aan koffie te wachten is als van een goed beheerde particuliere onderneming.

De toestand zal in het leven treden door Commissarissen-generaal, in hun regeling, bedoeld, waarbij de koffiecultuur voor een deel vrijwillig zou worden gedreven door den Staat in vrijen arbeid.

Hoe de adviseurs van de Commissarissen-generaal, de president en het lid van den raad van financiën, Muntinghe en Bousquet, dachten over Staatsexploitatie in vrijen arbeid, blijkt uit onderstaande woorden, voorkomende in het door hen uitgebracht advies, dd. 4 September 1817, opgenomen in de „geschiedenis van de koffiecultuur op Java”, van het lid van de Commissie G. A. de Lange, bij het verslag overgelegd.

„Bearbeiding en aanplanting bij daghuur, voor rekening van het Gouvernement heeft de goede zijde bestaanbaar te wezen met de overige inrichtingen van het Gouvernement.”

„Zij kan het product der koffie, ten voordeele van den algemeenen handel, vermeerderen in die mate als bestaanbaar zal worden geoordeeld in betrekking tot den bloei der overige cultures en den toestand der ingezetenen.”

„De nadeelige zijde ervan is dat het Gouvernement zelf rechtstreeks met het beheer en de eerste uitgaven tot de bearbeiding, pluk en bereiding belast is.”

„Maar heeft het voordeel tegenover de verhuring dat het Gouvernement treedt in het volle genot van het voordeel, op het product te behalen, hetwelk bij verhuur met den huurder wordt gedeeld.”

„dat bij eigen beheer de zekerheid bestaat dat de arbeidsloozen aan den rechten man komen en dwang tot den arbeid in de tuin wordt buitengesloten.”

„dat de aanplantingen geregeld plaats vinden, terwijl de huurder, in de laatste jaren van den huur-tijd, dat vernalatigen zal.” (De spatieëringen zijn van den ondergeteekende.)

Wat de finantieele uitkomsten van het stelsel aangaat zal het wel nauwelijks gezegd behoeven te worden,

dat de toekomst vooral gelegen is in de nieuw aan te leggen tuinen, op goede, vruchtbare gronden en dat de voordeelen, die daarvan te verwachten zijn, afhangen van het aantal ondernemingen dat de Regeering in het leven wenscht te roepen.

Een globale berekening van de inkomsten waarop al dadelijk gerekend zal kunnen worden, is de volgende:

De bestaande gouvernementstuinen beslaan een oppervlakte van 87000 bouw; daarvan afgetrokken 27000 bouw wegens al te verspreide ligging en mindere geschiktheid van de gronden, dan blijven er over 60000 bouw.

De productie, per bouw, van die overschietende gronden, voor het eerste jaar, stellende op 5 pikol, ook volgens de mannen van de praktijk en de Commissie, een matige taxatie, — dan geeft dat een opbrengst van 300.000 pikols.

Voor onderhoud, per bouw, gemiddeld rekende f40.— ¹⁾ dan bedraagt dat f8.— per pikol.

De kosten voor pluk, bereiding, transport en afscheep stellende f12.— per pikol ²⁾, dan komt de pikol te staan op f20.—.

Wanneer gerekend wordt op een marktprijs van slechts 40 cent per half kilo, d. i. f50 per pikol en op f4.50 voor de kosten van vervoer naar Nederland en verkoop aldaar, dan wordt per pikol verkregen f45.50, dus gewonnen f25.50, dat een opbrengst geeft van 7.650.000.

De monosoeko-tuinen in Malang alleen beslaan een uitgestrektheid van 32000 bouw.

Het zal dus geen overdrijving kunnen heeten wanneer de

1) Volgens ontvangen opgaven van den directeur van verscheidene koffie cultuurmaatschappijen een matig middelcijfer.

2) Zooals blijkt uit het jaarverslag, over 1886, van de nieuwe opgerichte maatschappij Solo bedroegen die kosten voor het land »Djollong" in »Japara" slechts f8.—

De zooeven vermelde directeur betaalde daarvoor het maximum 12 gulden.

totale oppervlakte van alle monosoekotuinen te zamen wordt geschat op 50000 bouw. Worden die in landrente aangeslagen voor f20 per bouw, dan geeft dat een bedrag van een millioen gulden.

De opbrengst van de overige 27000 bouw gemiddeld stellende op een landrente of huur van f5 per bouw of te samen f135.000; dan geeft dat een totale opbrengst van f8.785.000.

Tegenover die ontvangst staan alleen de uitgaven voor het Europeesch personeel; de bezoldiging van de inlandsche opzieners is reeds begrepen onder de kosten van onderhoud en bereiding.

Er zullen te onderhouden zijn 60000 bouw. Rekenende op een opzichter voor het toezicht op 300 bouw, dan zijn daarvoor noodig 200 opzichters, die werkzaam gesteld dienen te worden onder de leiding van 10 hoofdopzichters (administrateurs).

Het maandelijksch inkomen van den administrateur stellende op f500 en pikolgelden geeft per jaar, voor 10 titularissen f60.000; de bezoldiging, per maand, voor de opzichters 3de, 2de en 1ste klasse rekenende op f100 f150 en f200 d. i. gemiddeld f150 's maands, geeft voor 200 opzichters in het jaar f360.000; dit te zamen f420.000.

Dat bedrag afgetrokken van de geraamde ontvangsten groot f8.735.000 geeft een batig saldo van f8.365.000 voor het eerste jaar, dat alleen nog verminderd moet worden met het bedrag dat als pikolgelden aan het Europeesch personeel moet worden uitgekeerd, doch daarentegen vermeerderd met het uitgaand recht van de koffie afkomstig van de monosoeko en de prijsgegeven gouvernementstuinen.

Hoe groot nu het offer zal zijn dat van den Staat geëischt zal worden — d. i. het verschil tusschen het gemiddelde inkomen dat genoten werd en dat waarop gerekend mag worden — is moeielijk met eenige juistheid in cijfers uit te drukken.

Geen middel van inkomst is zoo wisselvallig als de koffiecultuur.

Berekent men echter de jaarlijksche bate voor den lande uit de productie van zeker jaar en de zuivere winst in Nederland, in datzelfde jaar, dan bedroeg die in 1885 5 millioen, in 1886 13 millioen, in 1887 9 millioen.

Het gemiddelde van die jaren is 9 millioen gulden; vergelijkt men daarmede de geraamde opbrengst van f 8.365.000 voor het eerste jaar, dan zal de minste vermeerdering in de productie boven de geraamde 5 pikol per bouw, of een geringe verhooging van den marktprijs, al dadelijk datzelfde inkomen van den Staat verzekeren; terwijl, wat een groot voordeel is, een deel van de opbrengst zal bestaan in een vaste belasting in geld, die jaarlijks zal toenemen naarmate de vrije volkcultuur zich uitbreidt.

De kosten voor den aanleg van nieuwe tuinen zijn als volgt te ramen.

Volgens deskundigen in en buiten de Commissie zijn de kosten van ontginning gemiddeld te stellen op f 90.— per bouw, d. i. voor 500 bouw f 4500.—

Wanneer dus jaarlijks tien ondernemingen van 500 bouw worden in het leven geroepen, dan zullen die kosten f 450.000 behalve de kosten voor de oprichting van bereidings-établisseminten. De kosten van een zoodanig établissement stellende op f 30.000, zoo bedraagt dat voor tien établissements f 300.000. Het personeel voor iedere onderneming, namelijk een administrateur en drie ¹⁾ opzichters, zal bedragen f 11.400, dus voor 10 f 114.000.

De totale jaarlijksche uitgaaf van 10 ondernemingen zal dus bedragen f 864.000.

Voor en aleer de nieuwe tuinen vruchtdragend zijn zullen

1) Als de aanleg is afgelopen, zullen bij iedere onderneming 2 opzichters voldoende zijn.

de inkomsten uit de gouvernements-koffiecultuur dus jaarlijks verminderd moeten worden met die f 864.000, zoomede met de kosten van het onderhoud.

Dat onderhoud weder stellende op f 40 per bouw, verkrijgt men voor het

1 ^{ste} jaar	aanleg	5000 b.	f 864.000
2 ^{de}	" aanleg	5000 b.	" 1064.000
	onderhoud	5000 b.	
3 ^{de}	" aanleg	5000 b.	" 1064.000
	onderhoud	10000 b.	
4 ^{de}	" aanleg	5000 b.	" 1464.000
	onderhoud	15000 b.	

dat is gemiddeld per jaar f 1.164.000.

Daarna zullen de oogsten beginnen te komen en dus winstderving plaats maken voor jaarlijks toenemende inkomsten uit een deel waarvan de oprichting van nieuwe ondernemingen bekostigd zal kunnen worden.

Hoe groot die inkomsten zullen zijn is slechts bij benadering te schatten.

De opbrengst per bouw op 8 pikol en de winst per pikol als boven, stellende op f 25.50, zoo zou, in dat geval per bouw, verkregen worden f 204, d.i. voor 50000 bouw f 10.200.000.

De particuliere koffiecultuurmaatschappij „Ngredjo" leverde over het jaar 1888 een winst op van f 263 per bouw en f 36 per pikol.

Het behoeft evenwel nauwelijks opgemerkt te worden dat een berekening als deze, die niet alleen van een productiecijfer, maar ook van den marktprijs afhangt, hoogst onzeker is.

Maar in ieder geval zal de winst voor den Staat meestal grooter zijn dan van de meeste particuliere ondernemingen, met het oog op de rente van het kapitaal en de belastingen die daarop drukken.

Bovenstaande raming van de eerste uitgaven voor het in

het leven roepen van de nieuwe ondernemingen maakt geen aanspraak op volledigheid of juistheid. Het doel er van was alleen om te doen zien dat die eerste uitgaven niet zoo groot zullen zijn dat daarom van de toepassing van den maatregel zou moeten worden afgezien. En dat doel mag ongetwijfeld bereikt worden geacht; want zelfs, wanneer die raming zoo ver beneden de werkelijkheid mocht zijn gebleven dat de uitgaven nagenoeg verdubbeld zouden moeten worden, dan zou voor het toepassen van den maatregel de Staat zich een winstderving moeten getroosten van ruim 2 millioen gulden 's jaars, gedurende den tijd van vier jaren; terwijl

in 1886, teneinde de particuliere suikerindustrie te helpen, een jaarlijksch bedrag van ruim $1\frac{1}{2}$ millioen gulden is ten offer gebracht, — voor altijd;

het vrijmaken van de suikercultuur de regeering is te staan gekomen op een verlies van 4 millioen gulden 's jaars — evenzeer voor altijd;

en het onmiddellijk en zeker gevolg van de toepassing van de, door de Commissie aanbevolen, maatregelen zijn zal een verlies, ook voor altijd van 5 gulden per pikol, hetgeen, bij een oogst van 560.000 pikols, waarop die van het loopende jaar geraamd wordt, zou bedragen f 2.800.000, terwijl als équivalent daar eenig en alleen tegenover staat de verwachting, dat zelfs met behoud van het monopolie de bevolking genegen zal zijn uit eigen beweging, op ver afgelegene gronden, koffie te gaan planten.

Omtrent bovenstaande raming van de financiële gevolgen wordt nog opgemerkt dat, is de taxatie van 5 pikol per bouw, voor de overschietende 6000 bouw, reeds laag te achten — bovendien de verwachting gegrond mag heeten, dat die productie door een rationeele cultuur zal toenemen.

„Vrees voor mindere opbrengst, bij verminderden aanplant” is, naar de meening van den zoo kundigen resident van der Poel, geheel ijdel. „Heeft op goede beginselen rustende ex-

„ploitatie plaats, dan zal men van een vierde van het „thans in gebruik zijnde terrein even veel koffie oogsten, „als ooit de grootste oogst van Java bedragen heeft 1).”

In het Koloniaal Verslag van 1862 komt de volgende mededeeling voor getrokken uit het verslag van de reis van den heer van Spall naar Ceylon:

„Een opmerkelijk verschijnsel was hierin gelegen, dat terwijl op Java slechts op bij uitstek vruchtbare boschgronden, de koffietuinen 20 of meer jaren oud worden, doch op minder goede gronden slechts een ouderdom van 6—12 jaren bereiken en daardoor gedurig moeten worden verwisseld, — de Ceylonsche koffieplanters het daarentegen, door zorgvuldige behandeling van den boom en doelmatige bemesting, zoover weten te brengen dat de aanplantingen, zelfs op minder gunstige gronden, meer dan 20 jaren oud worden en een veel gelijkmatiger product afwerpen. De koffieproductie der Europeesche ondernemingen op Ceylon is dan ook van jaar tot jaar gelijkmatig toegenomen.”

Wat op Ceylon plaats had zal wel evenzeer op Java toegepast kunnen worden.

Ook de prijs van 40 cent per half kilo, waarop gerekend is, is een matige taxatie en bestaat er voor de toekomst, zooals door velen althans gemeend wordt, meer hoop en kans op vaste en hooge dan op lage prijzen, met het oog op de, in het afgelopen jaar, tot stand gekomen afschaffing der slavernij in Brazilië, die, naar de meening van den oud-consul-generaal van Deventer, moet leiden tot achteruitgang in de productie aldaar door gebrek aan werkkrachten.

Volgens het in 1885 uitgekomen werk „Brazilië en Java” van den heer van Delden Laërne had men in Brazilië de uiterste grens van den aanplant toen reeds bereikt, zoo niet overschreden en viel daar op uitbreiding van de cultuur niet meer te rekenen.

1) In zijn antwoord op de vragen bij de koffie-enquête gedaan.

Volgens een handelsbericht, voorkomende in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 1 Mei 1889 wordt de koffiëproductie in Brazilië voor 1889/90 dan ook slechts geraamd op 3 à 3½ miljoen balen: terwijl de raming voor 1888/89 nog 7½ à 8½ miljoen balen bedroeg, d. i. meer dan het dubbele.

Op de bereiding van de koffië van de nieuwe ondernemingen zal ongetwijfeld mede nog wel bezuinigd kunnen worden, door op die ondernemingen slechts te bereiden tot winddroge hoornschil koffië en de verdere bereiding en sorteering te doen plaats hebben in groote centraal-établissements aan de strandplaatsen of in Nederland.

De exploitatie van het Staatsdomein door den Staat zelf biedt dit groote voordeel aan boven de exploitatie door particulieren, dat waar deze, na de gronden uitgebouwd te hebben, hun perceelen, naar te vreezen is, zullen abandonneeren en als wildernis achterlaten om het gevormde kapitaal naar Nederland over te brengen en het maatschappelijk vermogen van dat land daarmede te verrijken, de Staat daarentegen, zijn belang begrijpende, zich de onkosten zal getroosten de te vervangen aanplantingen weer behoorlijk met nieuw bosch te doen beplanten en zodoende voor de toekomst te bewaren; terwijl de voordeelen, die de exploitatie zal opleveren, hoofdzakelijk Java zelf ten goede zullen komen.

Het grootste voordeel van Staats-exploitatie in vrijen arbeid is hierin gelegen.

Van alle kanten wenscht men een einde te zien gemaakt aan het stelsel van dwang en monopolie, dat den Javaan belet tot die ontwikkeling te komen als waartoe alleen de vrijheid hem brengen kan.

Maar — en dat is het bezwaar, waarop de opheffing van dat stelsel tot nu toe steeds is afgestuit en dat ook de Com-

missie heeft weerhouden daartoe te adviseeren — de schatkist kan de inkomsten van het monopolie nog niet missen.

Welnu, het is juist de Staats-exploitatie in vrijen arbeid die daarin voorzien zal en die dus daardoor de Regeering in staat zal stellen aan een reeds lang veroordeeld stelsel een einde te maken en den Javaan vrijheid geven die hem de gelegenheid biedt ten eigen bate koffie te gaan planten en zonder eenige belemmering in vrijen cultuurarbeid geld te gaan verdienen.

Wanneer de Regeering blijft voortgaan den weg te volgen thans door haar ingeslagen, d. i. met geleidelijke afschaffing of intrekking der verplichte koffiecultuur en uitgifte van koffiegonden in erfpacht, dan zal wel is waar — door het behoud van het monopolie, — de vrije volkscultuur worden geweerd en dus de Javaan nooit de voordeelen van die cultuur genieten, door het Regeerings-reglement bedoeld, maar het stapelproduct zal, zoolang de voorraad gronden strekt, behouden blijven en geleverd worden door de Europeesche landbouw-industrie.

Door opvolging van de maatregelen door de Commissie aanbevolen, wordt de uitbreiding van het particuliere koffie-industrie gestuit en moet zij beperkt blijven tot de gronden thans in erfpacht uitgegeven, die jaarlijks in productie zullen afnemen en eindelijk te niet gaan. Wanneer dan, wat gevreesd wordt, een levensvatbare vrije volkscultuur tevens zal zijn uitgebleven, dan is ook tevens het stapelproduct voor goed verdwenen.

Door vrijverklaring van den Javaan en een Staats-koffie-cultuur in vrijen arbeid echter zullen zoowel die cultuur als de geheel vrije volkscultuur, geheel onafhankelijk van elkander, bijdragen tot de jaarlijksche vermeerdering van het stapelproduct.

Welk stelsel dus ook in dit opzicht de voorkeur verdient kan niet twijfelachtig zijn.

De vraag ten slotte of de voorgestelde regeling in

overeenstemming is te achten met het Regeerings-reglement, is moeielijk anders dan toestemmend te beantwoorden.

Het is een door niemand te weerspreken feit dat door die regeling volledige uitvoering zal worden gegeven aan de 4de alinea van art. 56, terwijl tevens in toepassing zal worden gebracht de 6de alinea, luidende: „dat alzoo worde „voorbereid een regeling steunende op vrijwillige „overeenkomsten als overgang tot een toestand waarbij „de tusschenkomst van het Bestuur zal kunnen worden „ontbeerd.”

Alles wat tot heden toe heeft plaats gehad is te beschouwen als de voorgeschrevene voorbereiding; ook volgens de beschouwingen van den gewezen Gouverneur-Generaal Duymaer, van Twist, in het Administratief tijdschrift van 1864.

Wanneer nu de administrateurs van de particuliere koffië-ondernemingen van den Staat werkovereenkomsten gaan sluiten met vrijwillige arbeiders, dan is dat niet anders dan de regeling, steunende op vrijwillige overeenkomsten; en door de invoering van die Staatcultuur in vrijen arbeid te doen gepaard gaan met de vrijverklaring van den Javaan, waardoor in het leven treed de toestand waaronder hij, geheel vrijwillig, voor zich zelven koffië zal kunnen gaan planten — wordt die regeling tevens de overgang tot den toestand waarbij de tusschenkomst des bestuurs zal kunnen worden ontbeerd.

Volgens de officieele interpretatie van art. 56 van het Regeeringsreglement moet een staat van zaken worden voorbereid, onder welken vrijwillig zal worden verricht wat thans geschiedt door verplichten arbeid.

Het einddoel van art. 56 is dus om van de vrije volks-cultuur de koffië te verkrijgen die thans de dwangcultuur oplevert.

Werd nu in eens de Javaan vrij verklaard van allen dwang, zoo tot aanplant als tot inlevering zonder meer, dan zou

wel is waar de gelegenheid geopend worden tot het in het leven treden van den toestand, waarbij de tusschenkomst van het bestuur zal kunnen worden ontbeerd; maar — de koffieproductie zou, in den beginne althans, niet verzekerd zijn, want de opkomst en de uitbreiding van de volkscultuur kan slechts langzaam verwacht worden, daar er eenigen tijd noodig is eer de schrik er bij de bevolking uit is en zij de zaak volkomen vertrouwt.

Door dus, tot behoud van het product, de vrijverklaring van den Javaan te doen gepaard gaan met de vrije Staats-exploitatie van koffietuinen en naderhand die Staatscultuur te verminderen in dezelfde mate waarin de vrije volkscultuur toeneemt, is die Staatscultuur in werkelijkheid de overgang tot den toestand, waarbij de tusschenkomst van het bestuur zal kunnen worden ontbeerd.

Uit het geschiedkundig overzicht van Sumatra's Westkust blijkt niet dat de toestand van de gouvernements-koffiecultuur aldaar zoo verschilt van dien op Java dat, op grond daarvan, van Staats-exploitatie in vrijen arbeid in dat gewest zou moeten worden afgezien.

Dat de opheffing van de dwangcultuur daar dezelfde heilrijke gevolgen zal hebben behoeft geen betoog.

Voor Sumatra's Westkust zal, door toepassing van de voor Java voorgestelde regeling, zelfs nog een groot voordeel verkregen worden, waarvan op Java geen sprake is; het voordeel namelijk dat er een gunstige gelegenheid door geboden wordt om te komen tot het invoeren van een geldelijke belasting, waarvan dat gewest tot nu toe verschoond bleef.

Zooals uit het verslag van de Commissie blijkt, wordt in art. 5 van het „plakkaat pandjang” aan de bevolking van Sumatra de toezegging gedaan dat nooit een heffing in geld onder haar zal gedaan worden; doch tevens wordt daarin

het verlangen van de Regeering uitgesproken, als 't ware als de voorwaarde voor de vrijstelling van de heffing in geld, — dat zij groote uitbreiding zal geven aan de peper- en koffiecultuur.

De Commissie stelt voor om, met behoud van de dwangcultuur, tevens een belasting in geld in te voeren; en dien maatregel te rechtvaardigen door het plantloon te verhoogen tot f 25.— den pikol.

Dat, door zoo te handelen, de belofte niet wordt nagekomen is buiten allen twijfel.

Of dat wel meer gebeurd is in Indië; in hoe ver dat al vroeger geschied is met opzicht tot datzelfde plakkaat pandjang; en of daarvan al dan niet nadeelige gevolgen te wachten zijn, ontnemt aan dit feit niets van zijn beteekenis.

In verband met de koffiecultuur echter zou juist die voorwaardelijke belofte, in het plakkaat pandjang gedaan, een rechtstreeksche aanleiding kunnen zijn om te komen tot de invoering van een geldelijke belasting met gelijktijdige opheffing van de gouvernements-koffiecultuur in dwang.

Daartoe zou tot de bevolking een bekendmaking kunnen worden gericht van ongeveer den volgende inhoud.

Bij art. 5 van het plakkaat pandjang is u de belofte gedaan, dat de Regeering geen heffing in geld onder u zal doen; maar dat zij daarentegen verlangt dat door u groote uitbreiding zal worden gegeven aan de peper- en koffiecultuur.

De Regeering heeft van haar kant die belofte eerlijk gestand gedaan 56 jaren lang.

Alle volken onder haar bestuur betalen belastingen; de bevolking van Sumatra's Westkust alleen is daarvan volkomen vrij gebleven.

Gij van uw kant daarentegen hebt niet voldaan aan de voorwaarde, waaronder u die vrijstelling van belasting gegeven werd.

De pepercultuur bestaat al lang niet meer; terwijl de

koffiecultuur ieder jaar al meer en meer achteruitgaat, zoodat van een groote uitbreiding, die aan beide cultures gegeven zou worden, in het geheel geen sprake is geweest.

Die toestand kan onmogelijk zoo voortduren; want de Regeering zal weldra alle inkomsten missen, die zij noodig heeft, om uw land in rust en vrede te besturen en zoodanige maatregelen te nemen als zij noodig zou oordeelen om de welvaart van u allen te bevorderen.

In plaats echter van u te dwingen om op nieuw allerwege peper te gaan planten, tegen uw zin, en aan de gedwongen koffiecultuur groote uitbreiding te geven, meent zij dat het u welgevallig zal zijn en dat ook gehandeld zal worden in uw welbegrepen eigenbelang, wanneer aan de gedwongen cultures voor goed een einde wordt gemaakt en gij in de gelegenheid gesteld uw verplichtingen aan het Gouvernement voortaan, in plaats van in gedwongen arbeid, te voldoen in geld door het betalen van een belasting, die door alle gelijkelijk zal worden gedragen, ook door hen die tot heden van de cultuur van koffie bleven vrijgesteld.

Door zoo te handelen wordt, naar gemeend wordt, ook zelfs de schijn vermeden alsof zou worden te kort gedaan aan de eerlijkheid en goede trouw ten opzichte van de bevolking; terwijl ook ter Sumatra's Westkust de gouvernements-koffiecultuur, als een vrije Staatscultuur, kan worden in stand gehouden en uitgebreid.

Wanneer de nieuw in te voeren belasting langzamerhand kon gebracht worden op zoodanig bedrag, dat de opbrengst daarvan met die van de vrije exploitatie van de bestaande tuinen uitmaken de winst door den Staat, gemiddeld in de allerlaatste jaren, van de gouvernements-koffiecultuur genoten, dan zijn daarna toenemende inkomsten voor de Regeering te wachten, zoowel van de opbrengst van de in het leven te roepen nieuwe koffieondernemingen

van den Staat als van de vrije koffieaanplantingen van de bevolking op, in kleine perceelen, in erfpacht aan haar uitgegeven gronden.

Op Sumatra's Westkust zal dan ook een gezonde economische toestand in het leven treden, waarvan voor de toekomst heilzame gevolgen te wachten zijn en een einde worden gemaakt aan den, in de hoogste mate, onrechtvaardigen toestand die er thans bestaat, dat een deel van het volk onderworpen is aan een gehate dwangcultuur, terwijl het andere deel vrij is, niet alleen van die dwangcultuur, maar van welke belasting ook.

In de Minahassa kunnen tegen het invoeren van de voor Java aanbevolen maatregelen nog minder bezwaren bestaan, daar de toestand aldaar ongeveer dezelfde is als op Java.

Volgens het historisch overzicht hebben ook daar ontluikende en toenemende liefde voor de vrije cultuur en verwaarloozing van de tuinen en de weder toepassing van dwangmiddelen elkander afgewisseld en is de toestand er even treurig als elders en zonder toekomst als de gedwongen levering gehandhaafd blijft.

Op grond van al het bovenstaande wordt in overweging gegeven, vast te stellen de volgende:

Grondslagen voor de gouvernements-koffiecultuur in Nederlandsch-Indië.

I. *a.* Op Java en Madura is de koffiecultuur van de bevolking vrij en wordt aan de planters de vrije beschikking gegeven over hun koffie.

b. De koffiecultuur van den Staat wordt gedreven in vrijen arbeid onder de leiding van een speciaal daarvoor aan te stellen niet-ambtelijk personeel.

De bestaande aanplantingen worden in onderhoud genomen met eerbiediging van het plukrecht van de bevolking.

Op daartoe geschikte gronden wordt aan de cultuur gaandeweg zoodanige uitbreiding gegeven, door den aanleg van nieuwe tuinen, als de Regeering, ook in verband met het daarvoor beschikbaar personeel, wenschelijk acht.

c. Voor de bereiding en sorteering van het product, afkomstig van de bestaande aanplantingen, worden contracten gesloten met de particuliere industrie.

d. De gouvernements-koffietuinen, die voor onderhoud door den Staat niet in aanmerking kunnen komen, worden:

of in overleg met de aandeelhouders, aan inlandsche particulieren, in individueel bezit afgestaan, tegen betaling van landrente, volgens de daarvoor bestaande bepalingen;

of zij worden in huur aangeboden aan Europeanen;

of zij worden afgeschreven en keeren tot het Staatsdomein terug.

II. Op Sumatra's Westkust en in de Minahassa worden dezelfde grondslagen in toepassing gebracht; wat het eerstgenoemde gewest betreft met gelijktijdige invoering van een belasting in geld.

's-Gravenhage, den 14 October 1889.

Het lid van de Commissie,
L. WESSELS.

SUPPLETOIRE NOTA behorende bij het afzonderlijk advies van het lid van de Staatscommissie voor de gouvernements-koffiecultuur L. Wessels.

Na de aanbieding van het rapport van de Commissie, op 14 October jl., mocht de ondergeteekende alsnog inzage bekomen van de, tot noodig gebruik, door Zijn Excellentie den Minister van koloniën, bij de missives van 5 en 14 October jl., aan de Commissie toegezonden stukken.

Van die hem, door Z. E. den Minister, aangeboden gelegenheid wenscht hij gaarne gebruik te maken om aan zijn advies onderstaande cijfers toe te voegen.

Ten bewijze dat, om te voldoen aan alinea 4 van art. 56 van het Regeeringsreglement, de Staat de risico op zich moet nemen van de gouvernements-koffiecultuur, vestigde hij er, de aandacht op dat, „wanneer dat niet geschiedt „bij een geheel mislukten oogst, zoomede bij „jonge nog niet vruchtdragende tuinen, bij de „vrijeteelt, de betrokken inlander zijn volle loon ont- „vangt voor allen verrichten arbeid; doch de inlander, „bij de gouvernements-cultuur, voor gelijken arbeid, „volstrekt niets.”

Op de daarop volgende woorden:

„Dat er in beide gevallen wel geen sprake kan zijn van een loon, minstens even groot, als bij de vrije teelt, is maar al te duidelijk.”

verzoekt hij beleefd het onderstaande te mogen doen volgen:

Wat, bij een niet geheel mislukten oogst en bij vruchtdragende tuinen, de gevolgen zijn van het niet op zich nemen van de risico door den Staat, door niet den

arbeid te betalen; maar alleen de koffie die ingeleverd wordt, blijkt verder met de districtsgewijze aantooningen van de koffieproductie over de jaren 1887 en 1888.

Van de 191 en 189 koffie produceerende districten is slechts van 164 en 156 districten het aantal ingedeelde planters opgegeven.

In die districten nu zou, in de twee vermelde jaren, bij een plantloon, verhoogd tot f 20 den pikol, en gerekend op 100 dagen arbeid in de tuinen, den tijd aan de bereiding, sorteering en inbreng besteed dus nog niet medegerekend, het dagloon hebben bedragen als volgt:

	1887	1888
niets ¹⁾	in 4	— districten.
minder dan 1 cent . .	" 46	9 "
van 1 e. tot ben. de 5	" 54 ²⁾	34 "
" 5 " " " " 10	" 22	29 "
" 10 " " " " 20	" 16	30 "
" 20 " " " " 30	" 7	26 "
" 30 " " " " 40	" 4	6 "
" 40 " " " " 60	" 5	8 "
" 60 " " " " 100	" 3	7 "
" 100 " " " " 200	" 3	3 "
" 200 " " " " 400	" —	2 "
boven de 400	" —	2 "

terwijl het dagloon bij de vrije teelt op Midden- en Oost-Java, gemiddeld 40 centen bedraagt.

In de Preanger is het dagloon lager; maar in dat gewest zou in 1887 in 31 districten het dagloon, bij de gouvernements-koffiecultuur verdiend, ook minder dan 10 centen zijn geweest; altijd met een plantloon van f 20.

1) In deze 4 districten hebben 6789 planters niets ingeleverd en dus geheel zonder betaling gearbeid.

2) Waaronder 7 met minder dan $\frac{1}{10}$ cent.

Hoeveel minder het loon in die twee jaren geweest is, bij een plantloon van f 14 en f 15, zal wel niet uitgerekend behoeven te worden.

Dat in de eerstvolgende jaren geen betere resultaten te wachten zijn spreekt van zelf. De nieuwe tuinen toch, uit eigen beweging door de bevolking te planten op goede gronden, worden pas in het 4de of 5de jaar vruchtdragend. In de eerste 3, 4 jaren moet dus geoogst worden uit dezelfde tuinen als in 1887 en 1888 het geval was en daarde productie in die tuinen achteruitgaande is, zoo zijn eer kleinere dan grootere oogsten in het vooruitzicht.

's-Gravenhage, 30 October 1889

Het Lid van de Commissie,

L. WESSELS.

Nog altoos het Atjeh-vraagstuk.

Al mag men aannemen, dat het helden tijdperk te Atjeh voorbij is, het tijdperk van verovering, van groote expedities en bloedige gevechten op groote schaal, het is er nog verre van, dat wij het gezegende tijdperk van vredelievende ontwikkeling te gemoet zien. Nog altoos is er verzet, weerspannigheid, ongezindheid om zich te onderwerpen. De verwachting door den vorigen Minister van koloniën gekoesterd, dat de Sultan met de Kemala-partij zich zouden onderwerpen en daardoor rust en vrede zou verkregen worden, is gebleken eene loutere illusie te zijn. Misschien hebben de pogingen onzerzijds aangewend om den Sultan naar Kotta Radja te lokken aan de pacificatie meer kwaad dan goed gedaan en de oorlogspartij slechts in den waan gebracht dat zij, bij volharding, ons tot moedeloosheid zal brengen en voor haar de kans op eene eindelijke zegepraal nog niet voor altijd is verdwenen.

Wat hiervan zij, de weg van onderhandeling met den Sultan van Kemala, reeds a priori door velen afgekeurd, is thans bij de uitkomst gebleken niet te zijn de weg, dien ingeslagen moet worden. Gelukkig, dat dit tevens niet de eenige weg is, die ingeslagen kan worden. Onlangs is dit op gezaghebbende wijze aangetoond door den heer Scherer

in eene merkwaardige voordracht in het Indisch Genootschap, waarop wij meenen de aandacht te moeten vestigen, en waarin de vraag: „Hoe moet Atjeh gepacificeerd worden?“ door den geachten spreker pertinent en met overtuigende redenen beantwoord is. De voordracht is zóó feitelijk en reeds zóó kernachtig in elkander gezet, dat zij ons voorkomt niet vatbaar te zijn voor verkorting, indien men althans geen afbreuk aan het betoog wil doen. Wij nemen haar dus hier woordelijk over:

Hoewel er al zeer veel, misschien te veel, over de Atjehkwestie gesproken en geschreven is en ook ik van meening ben, dat niet met praten en schrijven doch met handelen alléén Atjeh te bedwingen is, waag ik het toch heden avond een beroep te doen op Uwe aandacht voor hetgeen ik over dit onderwerp te zeggen heb. Misschien had ik dit reeds eerder moeten doen, doch ik ben afkeerig van aan den weg timmeren en heb daarom tot nu toe getracht invloed uit te oefenen alleen daar waar zich ook de macht tot handelen bevond. Maar men deed mij inzien dat in onze eeuw van publiciteit dit niet immer de aangewezen weg is, en dat vooral in eene zaak als de Atjehkwestie die zoo dikwijls van alle zijden is besproken en bekeken, geen gedragslijn zal worden gevolgd, die niet door het publiek in hoofdzaak wordt voorgestaan.

Zoude het dus tot uitvoering mijner plannen komen, dan was het noodzakelijk de personen, die op de publieke opinie invloed uitoefenen, met die plannen bekend te maken.

Men wees o. a. op het gebeurde met de scheepvaartregeling van 1883, die in 1884 bij de concentratie is ingetrokken.

Deze regeling, door mij reeds in 1881 voorgesteld en in 1883 door den Gouverneur Laging Tobias ingevoerd, bleek zoo onmisbaar, dat reeds in 1886 de Gouverneur Demmeni ze opnieuw voorstelde, dat de Gouverneur van Teyn hetzelfde deed, en, wat nog wel het sterkste is, dat ze tot op den huidigen dag, hoewel officieel vervallen verklaard, voor de

oostkust van Atjeh gehandhaafd bleef, omdat de ambtenaren inzagen dat het onmogelijk was anders den minsten invloed in die streken uit te oefenen.

En toch zou men nog lang op de wederinvoering kunnen wachten, ware de aandacht van vele invloedrijke personen niet door mijn toedoen op het nut en voordeel, die deze regeling schenkt, gevestigd. Daarom laat het zich nu voorzien, dat de wederinvoering niet zoo lang meer zal uitblijven.

Dit geeft mij de vrijmoedigheid mijne plannen aan uw oordeel te onderwerpen. Zoo min mogelijk zal ik redeneeringen en hypothesen geven, doch mij bepalen tot het vermelden van feiten en het trekken van conclusiën.

Mijn eenig doel hierbij is geweest, door het doen ontstaan van betere inzichten in de Atjehkwestie mede te werken tot het beeindigen van een toestand, die het leger uitput en ons steeds blootstelt aan verwikkelingen met andere vreemde natiën, vooral Engeland.

De vrijheid om mijne opinie over de Atjehzaak uit te spreken ontleen ik niet enkel aan het feit dat ik bijna 6 jaar op Atjeh heb doorgebracht, namelijk 5 maanden als controleur te Olehleh en ruim 5 jaar als assistent-resident der Noord- en Oostkust van Atjeh; langdurig verblijf alléén toch heeft in mijne oogen weinig waarde. Maar voornamelijk ontleen ik die vrijheid daaraan dat ik meen te weten hoe Atjeh gepacificeerd behoort te worden en kan bewijzen dat mijn systeem, gedurende circa $1\frac{1}{3}$ jaar toegepast, uitmuntende resultaten heeft gegeven.

Om de handelwijze, die er m.i. op Atjeh gevolgd moet worden, zoo duidelijk mogelijk aan het licht te doen treden vind ik het verkieslijk, zooals ik zeide, zuinig te zijn met bespiegelingen en hypothesen, doch liever te verhalen hoe ik den toestand op Atjeh vond toen ik er kwam, en wat er gedurende mijn verblijf is voorgevallen.

Van zelf kunnen dan in dat verhaal mijne voorstellen om een einde aan den Atjehoorlog te maken en het

onthaal dat daaraan te beurt viel, eene plaats vinden.

In groote trekken zal hetgeen er op Atjeh gebeurd is elk mijner hoorders wel voor den geest staan. Ik kan mij dus onthouden van de beschrijving van den toestand onder Generaal van Swieten en zijne opvolgers om mij meer speciaal te bepalen tot den tijd waarin ik op Atjeh werkzaam was. Aldaar in Februari 1879 aankomende vond ik alles druk bezig met het voorbereiden van den tocht naar de 22 Moekims. Welk schitterend succes deze tocht had is uit vele geschriften zoo goed bekend, dat ik er het stilzwijgen maar over zal bewaren.

Iets anders is het echter in eenige korte trekken te schetsen, hoe het met den politieken toestand en met de veiligheid in Atjeh vóór en na den tocht naar de 22 en den kort daarop volgende in de 26 Moekims gesteld was.

Als hoofden van de oorlogspartij konden toen Panglima Polim, Imam Longbattah en iets later Tengkoë di Tirou aangemerkt worden. Hunne namen waren het tenminste die men altijd hoorde als er sprake was van gepleegde of voorgenomen vijandelijkheden.

Wat de veiligheid in het door ons bezette gebied, namelijk de IV en VI Moekims, Maraksa en een strook om den kraton aangaat, zij het volgende aangeteekend.

Hoewel de hoofden der door ons bezette streken ons over het algemeen niet ongenegen waren, en blijkbaar niets liever wenschten, dan dat de bevolking zich rustig zoude schikken in het onvermijdelijke, zoo waren zij toch niet zoo zeker van de stemming van de geheele bevolking, dat zij voor de rust en veiligheid in hun gebied volkomen konden instaan.

Er zwierf nog veel onvertrouwbaar volk door hunne kampongs rond, en dit was ook niet te verwonderen, aangezien de 22 en 26 Moekims dien lieden eene veilige, in de onmiddellijke nabijheid gelegen, schuilplaats aanboden.

Zoolang dit het geval was konden de pogingen der hoofden om orde en rust in hun gebied te handhaven,

hoe goed ook gemeend, toch niet veel effect sorteerden.

Wilde men zich toen in die streken bewegen dan was een militaire dekking, behalve in de onmiddellijke nabijheid van den kraton, volstrekt noodzakelijk. Zelfs de Atjehsche hoofden reisden niet dan omgeven van een aanzienlijk gevolg goed gewapende lieden, daar ze anders, evengoed als wij, hun leven niet zeker waren.

Na de zoo uitstekend geslaagde tochten van den Generaal van der Heijden in de 22 en 26 Moekins kwam hierin eene groote verandering ten goede.

De rondzwervende kwaadwilligen, die geen schuilplaats in de 22 en 26 Moekins meer kon vinden, waren wel genoodzaakt Groot Atjeh te verlaten en hun heil in een der kuststaatjes te zoeken. Het gevolg hiervan was dat het aanzien der ons goedgezinde hoofden steeg, dat hunne bevelen redelijk wel werden nagekomen, en dat de ambtenaren hunne tochten al verder en verder zonder militaire dekking konden uitstrekken en slechts vergezeld van enkele hoofden en weinig Atjesche volgelingen het hun aangewezen gebied doortrekken en langzamerhand trachten aldaar een geregelden staat van zaken in het leven te roepen.

Men kan gerust zeggen dat een zoo gunstige toestand als toen op Groot Atjeh heerschte gedurende ons bestuur aldaar niet is wêergezien.

Als bewijzen hiervan meld ik het volgende.

Het was toen o. a. mogelijk dat eenige ambtenaren van het binnenlandsch bestuur geheel onverzeld van uit den kraton den Generaal van der Heijden, die te Anagaloeng verblijf hield, over dienstzaken kwamen spreken, dat de controleurs der IV en VI Moekims herhaaldelijk geheel alleen de IV Moekims en Kroeng-raba bezochten, en dat men officieren en ambtenaren dikwijls in het veld kon zien jagen, alleen vergezeld van een of twee vertrouwde Atjehers om den weg te wijzen.

Nog grooter blijkt van het vertrouwen, dat de Atjehers

in ons begonnen te stellen, was dat het den officier van gezondheid te Olehleh gelukte de vaccine onder de Atjehers ingang te doen vinden en dat hij en de controleur herhaaldelijk daartoe de kampons der VI Moekims bezochten slechts door eenige Atjehers vergezeld.

Dit wat de veiligheid aangaat. Ook met de gehoorzaamheid was het vrij goed gesteld. De bevelen der hoofden op het stuk van het bij elkander wonen in kampons en het oprichten van nieuwe kampons in de plaats der verbrande, op punten door het bestuur en de hoofden in gezamenlijk overleg aangewezen, werden redelijk goed nagekomen.

Als een sterk bewijs van wat men toen van de bevolking gedaan kon krijgen vermeld ik nog dit.

De Moekim Lampagger (VI Moekims) was uiterst moeilijk te genaken. Alleen een voetganger kon bij laag water over Sinanggri derwaarts gaan, doch moest dan nog tot het middel door de lagunes waden, terwijl het pad verder weinig anders was dan eene aaneenschakeling van poelen en gaten.

Daar Lampagger, als zijnde het verst afgelegen gedeelte der VI Moekims, het meest door kwaad volk werd bezocht en het wenschelijk was om als er iets gebeurde spoedig ter plaatse te kunnen zijn, te meer omdat er eene steenbakkerij, die steenen aan de genie leverde, gevestigd was, zoo besloten de controleur der VI Moekims en de regent van Maraksa Toekoe Nja Mohamad om door de bevolking een voor ruiters bruikbare weg derwaarts te doen aanleggen. Deze weg was ook voor haar zelf van veel nut, want hij stelde haar in staat hare producten gemakkelijker ter markt te brengen dan tot nu toe. Naar mijne gissing zal die weg omstreeks $1\frac{1}{4}$ uur gaans lang zijn geweest en waren er twee bruggen in, eene van circa 250 en eene van circa 100 meter.

Welnu dit geheele werk werd in eenige maanden door de bevolking kosteloos daargesteld. Het eenige dat van landswege werd verstrekt waren planken en spijkers voor

de bruggen, al het werk deed de bevolking. Zoo kapten o. a. de bewoners van Poeloe Bras niboeng stammen voor stijlen en dwarsliggers der bruggen en brachten ze op hunne eigene vaartuigen ter plaatse waar ze gebruikt moesten worden.

In korten tijd werd alzoo een voor ruiters ten allen tijde bruikbare weg naar een der vroeger moeielijkst bereikbare punten verkregen.

In Juli 1879 werd ik tot waarn. assistent-resident der Noordkust van Atjeh benoemd. De Generaal wees mij Samalanga als standplaats aan, omdat Segli ten uiterst ongezond was en mijn voorganger het er o. a. maar eenige maanden had kunnen uithouden.

Hoe ik den politieken en economischen toestand op dat gedeelte der kust vond wil ik in 't kort hier vermelden.

Ten opzichte van handel en scheepvaart waren door den Generaal van der Heijden eenige bepalingen uitgevaardigd, voornamelijk ten doel hebbende den invoer van rijst en visch te beperken en zoo den uitgewekenen der 22 en 26 Moekims een offensief optreden in hun pas onderworpen landstreek moeielijk te maken. Ook was tegengang van smokkelhandel in oorlogsmaterieel en opium een der zaken, die men door deze regeling zoo goed mogelijk trachtte te bereiken.

De regeling zelf kwam hierop neer dat al de schepen uit de Straits Settlements komende eerst Olehleh moesten aandoen, daar gevisiteerd werden, en dan met hunne lading de kust op mochten gaan, voorzien van een consent van den Generaal waarop vermeld stond welke plaatsen zij mochten aandoen en wat er gelost mocht worden.

Over deze regeling werd door de handelaren, scheepsgesagvoerders en de Radja's zeer geklaagd.

Voor stoomschepen was zij nog eenigszins op te volgen; zeilschepen, die soms weken moesten opkruisen om Olehleh te bereiken, leden daardoor groot nadeel en verloren onnoemelijk veel tijd.

De visitatie te Olehleh vorderde eveneens veel tijd en kostte, ook door de wijze waarop zij geschiedde, zeer veel geld, want alles moest aan den wal gebracht, daar nagezien en dan weder ingescheept worden.

Hoeveel er bedorven werd en verloren ging kunnen allen, die eenigen tijd te Olehleh hebben vertoefd zich gemakkelijk voorstellen.

En dan werd er ook, en niet ten onrechte, geklaagd, dat te Olehleh met twee maten gemeten werd, en dat, terwijl het goed van den eenen importeur streng werd gevisiteerd, dat van den anderen maar vluchtig werd nagezien.

De beschouwingen hierover en de gevolgtrekkingen van de betrokken importeurs kan men zelf wel nagaan. Zij luiden meestal niet vleierend voor den met de visitatie belasten ambtenaar.

Door deze maatregelen werd de smokkelhandel in opium en oorlogsmaterieel wel eenigszins, doch niet afdoende tegengegaan.

Behalve dat een schip, ook al is het geheel ledig, in kolenuimen en andere hoekjes en gaatjes plaats te over heeft om een massa contrabande te bergen, kon het ook voorkomen, dat een van Olehleh de kust opgaand schip van een uit de Straits komend contrabande overnam, en deze dan op de kuststaatjes aan den man bracht.

Gedekt door het consent van den Generaal mochten de daarop vermelde plaatsjes op de kust vrijelijk worden aangedaan en omdat er daar weinig of geen contrôle op de lossing kon worden uitgeoefend, leverde het naar den wal brengen van contrabande geen bezwaar op.

De marine toch was door het gering aantal harerscheepen niet bij machte ten deze een eenigszins klemmend toezicht uit te oefenen.

En de ergste smokkelaars ontsnaptten thans, even als vroeger, aan onze handen. Het waren namelijk die Atjehers, die met een visschersprauw van 1 à 3 koyangs laadruimte en

goed voorzien van geld langs de kust voeren tot op de hoogte van Batoe Bahra tegenover Poeloe Pinang, daar den oversteek, die bij gunstigen wind niet veel meer dan 24 uur vereischte, waagden, en op die zelfde wijze, na de prauw met opium, kruit en geweren geladen te hebben, terug kwamen.

Zij waren en zij zijn het nog steeds, die de Atjehers, ten spijt van blokkade, ruim van oorlogs-contrabande en opium voorzagen en voorzien, en zoolang er geen middel gevonden wordt om deze wijze van smokkelen tegen te gaan, kan op eene merkbare vermindering van de aangevoerde hoeveelheid niet gerekend worden.

Den politieken toestand op de Noorkust vond ik alles behalve bevredigend.

Kwam men bij de Radja's om de een of andere zaak dan waren zij gewoonlijk zeer gul met beloften; maar dat er tusschen beloven en doen een groot verschil bestaat daarvan werd men door de gedragingen dier Radja's dagelijks overtuigd. Gewoonlijk waren zij bezielde met zulk een geest van draaijerij en uitstellen dat de geduldigste persoon er wanhopend onder worden moest.

De positie der ambtenaren op de kust was dan ook verre van aangenaam. Verplicht te zorgen dat de artikelen in het door de Radja's met het Gouvernement gesloten contract werden nageleefd, moesten zij ze dagelijks zien overtreden en schenden. Vertoogen en vermaningen werden steeds met beloften van herstel en beterschap beantwoord; maar zoo ergens dan was hier „la parole donnée à l'homme pour cacher sa pensée.”

De Radja's wisten zeer goed dat wij geen eenvoudig en praktisch middel hadden om hen in het rechte spoor te houden, en dat wij de groote middelen zooals blokkade of bombardement eerst aanwenden als, na jaren lang pogen, alle andere middelen waren uitgeput.

Om een voorbeeld te geven, er was bij contract bepaald, dat de Radja's het Sulthans aandeel in de hassil voortaan

aan het Gouvernement zouden afdragen: dat zij het zouden brengen, zooals eigenlijk hun plicht was, daaraan viel niet te denken; de ambtenaren moesten het dus gaan halen. Maar hoeveel voeten dit in de aarde had weet alleen een ambtenaar, die er mee belast is geweest. Dan was het dit en dan was het dat, nu eens was de sjahbandar zoek dan weér zijne boeken en dan weér het geld; maar altijd en onveranderlijk werd er uitstel gevraagd, zoodat men zich op het laatst schaamde het onderwerp van hassil betalen aan te roeren. Het ergste was het doorgaans te Gighen, waar men gewoonlijk brutaal met een leugen werd afgescheept. Ik herinner mij o. a. dat eenmaal de Radja mij zeide, dat hij in een jaar geen cent hassil had geëind, en een andermaal dat de Gouverneur hem 21 jaren vrijstelling had gegeven, het eene was natuurlijk even onwaar als het andere.

Ook met de veiligheid was het slecht gesteld en dat was niet te verwonderen daar wij misten, hetgeen alleen de Radja's in het rechte spoor konde houden, namelijk de gelegenheid een dagelijkschen druk op hen uit te oefenen waaraan ze niet konden ontkomen.

Zij onder de bevolking die ons genegen waren, moesten het dan ook meestal ontgelden en soms zelfs met den dood bekoopen. Zoo werden onder anderen onze zendelingen Said Abdullah te Gighen en Soetan Maharadja te Samalanga vermoord, en was het overvallen van Chineesche handelaren, zoowel aan den wal als op zee, volstrekt niet ongewoon.

Eene volledige beschrijving te geven van al hetgeen er van af Juli 1879 ter Noordkust voorviel zou mij te ver voeren en is ook niet ter zake dienende. Uit alles bleek mij echter dat zoolang er geen eenvoudig praktisch middel gevonden werd om de Radja's te noodzaken zich naar onzen wil te schikken, en mede te werken tot herstel van orde en veiligheid in hun gebied er van werkelijken vooruitgang op de kust geen sprake kon zijn.

Men kon partieele voordeelen behalen, kon de onderwer-

ping verkrijgen van verschillende nog niet onderworpen hoofden, kon ze naar Kota Radja brengen om beëdigd en geïnstalleerd te worden, kon hen alles laten beloven, teekenen en beëdigden wat men wilde, maar het resultaat was, dat als ze in hun land teruggekeerd waren, daar alles bij het oude bleef. Hun land was en bleef in een ordellozen toestand, waarin ieder datgene deed, waartoe hij de macht meende te hebben, en waar, als er nog samenwerking bestond, die ten doel had het Gouvernement te bedriegen en te benadeelen.

Ondervond men al het nadeel van dezen staat van zaken bij het behandelen van geringere aangelegenheden, ook bij ernstige gevallen deed men dezelfde treurige ondervinding op. Zoo vermeld ik o. a. den verraderlijken aanval op de patrouille onder commando van den luitenant Berghuis van Woortman op Samalanga den 30 Juni 1880, en de daarop gevolgde expeditie van circa 2 bataljons naar Samalanga om Batoe Ilik de kampong der aanvallers te tuchtigen, welke expeditie ook door de dubbelzinnige houding van den Radja van Samalanga en van zijn volk onverrichter zake weer moest aftrekken na circa 160 man aan dooden en gewonden te hebben verloren.

Dit alles bracht mij tot de overtuiging dat aan de thans gevolgde regeling van handel en scheepvaart en aan onze methode om invloed op de kust uit te oefenen veel, ja bijna alles ontbrak en dat er een geheel andere wijze van handelen moest gevolgd worden, wilde men daar op den duur een ordelijken toestand in het leven roepen.

Hoe echter middelen te vinden, die onkostbaar en tevens doeltreffend de 18 artikelen door de Radja's bezworen en beëdigd tot eene levende werkelijkheid in plaats van zooals nu tot eene doode letter te maken?

Hefgeen er gebeurde na het vermoorden van Said Abdullah en Soetan Maharadja, onze beide zendelingen, was mij eene fingerwijzing.

Van de betrokken Radja's was uitlevering der moordenaars geëischt, en zoo zulks niet binnen een gestelden termijn plaats vond, betaling van den „bangoen” (bloedprijs). Voor Said Abdullah was die gesteld op 550 dollars en voor Soetan Maharadja op 1100 dollars.

Van uitleveren der moordenaars was natuurlijk geen sprake, doch ook de „bangoen” uitbetaald te krijgen was geen gemakkelijke zaak. Telkens en telkens werden er beloften gedaan maar ook evenveel malen weer verbroken.

Toen verzocht ik den Generaal verlof een kruisboot op Gighen te mogen leggen om de rechten op de in- en uitgevoerde goederen te innen totdat de „bangoen” aangezuiverd zoude zijn, en op Samalanga het zelfde te mogen doen met het onderscheid, dat de inning niet aan boord eener kruisboot behoefde te geschieden, doch bij het passeeren onzer versterking konde plaats vinden.

Dit hielp, te Gighen betaalde men nog vóór de kruisboot er lag en te Samalanga toen de door mij ingestelde maatregel slechts drie dagen gewerkt had.

Dit bracht mij van zelf tot de redeneering, dat wanneer men het zoo konde inrichten, dat alle in- en uitvoer langs onze versterkingen plaats had, men ten allen tijde het middel in de hand had de Radja's in het rechte spoor te houden.

Maar dan moesten onze posten ook een andere rol vervullen dan tot nu.

Evenals in andere streken van Nederlandsch-Indië, behoorden zij middelpunten te zijn van waar orde en rust het geheele land doordrongen, terwijl zij tot nu toe op Atjeh's Noordkust in hoofdzaak aanleiding hadden gegeven tot verwickelingen, gevolgd door expedities, die natuurlijk de Atjehers groot verlies en schade toebrachten en niet er toe konden dienen hen met ons gezag te verzoenen.

Want om billijk te zijn moet men zich ook eens op het standpunt van een Atjeher plaatsen en van dat standpunt bezien hadden de Atjehers van de kust werkelijk weinig

reden om ons goedgezind te zijn en onze vestiging in hun land te wenschen.

Niets dan kwaad en schade was voor hen daaruit voortgevloeid, en men zal moeten toegeven dat zoolang men alleen op dergelijke resultaten te wijzen had, het voor de ambtenaren geen gemakkelijke taak was eenigen duurzamen invloed ten goede uit te oefenen.

Dit moest dus noodzakelijk veranderen. Men moest trachten het zoo in te richten, dat de Atjeher in plaats van onze posten te verwenschen als ongeluk en verderf aanbrengeende ze moesten wenschen als voordeel en bescherming gevende aan wie zich ordelijk gedroeg.

Verder kwam mij het tot nu toe op de kust gevolgde systeem van onthouding en noninterventie, zooals dat volgens de bevelen der Regeering toen aldaar in praktijk werd gebracht, hoogst verkeerd en onpraktisch voor.

In eene streek waar men zoo weinig zekerheid van lijf en goederen vond als op de Noord- en Oostkust van Atjeh, en waarvan de Radja's en hunne onderdanen tallooze grieven tegen elkander hadden, soms van ernstigen aard en van jaren her dateerende, kon alleen invloed worden verkregen, door eene macht, die het zich ten doel stelde, al die geschillen uit den weg te ruimen, den verongelijkte aan zijn goed recht te helpen en den schuldige zijn verdiende straf te doen ondergaan.

Met vermaningen en raadgevingen alleen kwam men niet ver, dit moesten mijne voorgangers en ook ik dagelijks ondervinden. Alle regelingen en schikkingen door ons in gemeen overleg gemaakt en alle arbitrale uitspraken in geschillen werden of in het geheel niet nagekomen of alleen zoo lang het den Radja's goeddacht, en dat dit niet bijzonder lang was, zal elk die de Atjehers een weinig kent wel begrijpen.

Deze overwegingen leidden mij tot het samenstellen van een plan, 't welk ik in Mei 1881 aan het oordeel van den

nieuwen Gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden onderwierp, en dat in hoofdzaak op het volgende neerkomt.

Op de Noord- en Oostkust zouden alleen enkele plaatsen voor den algemeenen handel worden opengesteld. Als zoodanig gaf ik aan Segli, Telok Semawé en Edi. Deze waren voor den handel het best gelegen, en wat onmisbaar was, men vond er eene versterking, en een civiel ambtenaar. Alle in- en uitvoer moest over deze plaatsen geschieden. De Atjehers van de andere streken op de kust moesten hunne producten zelf derwaarts brengen, en de artikelen van invoer van daar afhalen. Voor dat transport mochten zij alleen hunne eigene vaartuigen gebruiken, die allen beneden de 20 ton groot waren. De grooteren toch waren door onze marine reeds bij het begin van den Atjehoorlog genomen of vernield.

Op de bovengenoemde plaatsen moest eenige recherche personeel worden aangesteld om hetgeen ingevoerd werd aan strenge visitatie te onderwerpen en tevens de noodige contróle uit te oefenen.

Het Gouvernement zoude de in- en uitvoerrechten heffen volgens het tarief bij de Radja's in gebruik. Na aftrek van de perceptiekosten zoude het bedrag onder de rechthebbende Radja's worden verdeeld. Wat elk moest krijgen zoude blijken uit de aan de vaartuigen door de Radja's afgegeven passen, welke door het recherche personeel zouden worden ingenomen, en uit de door datzelfde personeel aangehouden boeken van het vervoer naar de niet voor den algemeenen handel opengestelde kustplaatsen.

Het spreekt van zelf, dat om volkomen effect te hebben deze regeling langs de geheele kust van Atjeh zou moeten worden toegepast, en dat dus ook op Groot-Atjeh en op de Westkust slechts eenige plaatsen voor den algemeenen handel moesten worden opengesteld. Dit zouden zijn Olehleh, Mala-boeh en nog een paar andere plaatsjes op de Westkust, later aan de wijzen, die in alle opzichten het gunstigst voor

den handel gelegen, daarvoor de voorkeur zouden verdienen.

Daar het mij vooral te doen is om te bewijzen dat de portée van het voorgestelde toen reeds door mij juist werd ingezien en de gevolgen er van met nauwkeurigheid voorspeld, zoo wil ik hier een kort begrip geven van de argumenten, die ik ter aanprijzing van dat systeem in 1881 bijbracht, ook omdat zij tot nu toe niets van hunne kracht verloren hebben.

Na vermeld te hebben dat bijna al de staatjes ter Noord- en Oostkust de acte van onderwerping, uit 18 artikelen bestaande, geteekend hadden, haalde ik uit die acte de volgende artikelen aan.

1°. De Radja's moeten de vijanden van het Nederlandsch-Indisch-Gouvernement als de hunne beschouwen.

2°. Zij zullen in vrede en vriendschap met hunne naburen leven, de gerechtigheid handhaven en handel en nijverheid beschermen.

3°. Zij zullen het Sulthans aandeel in de hassil van hun rijkje in den vervolge aan het Gouvernement uitkeeren.

Om de Radja's tot het nakomen van deze en de andere artikelen der acte van onderwerping te dwingen hoopte men op den drang der omstandigheden, op de goede raadgevingen der ambtenaren, op het eigenbelang der Radja's, en ook op het effect van bestraffingen zooals opleggen van boete, sluiten van haven, en, als laatste middel, bombardement en beletten van de vischvangst.

De resultaten van dit systeem waren echter niet schitterend. Zoodra de bestraffingsmaatregelen niet meer werden toegepast, hadden de pogingen der ambtenaren, hoe ze zich ook mochten uitsloven, weinig succes.

Wel hadden de Radja's de 18 artiken bezworen en geteekend, maar het bleek al spoedig dat zij zulks slechts beschouwden als een bloote formaliteit, hun afgedwongen door de noodzakelijkheid om hunne havens geopend te krijgen en door de dagelijksche vertoogen van de handelaren,

wier winsten door de voortdurende sluiting ten zeerste werden bedreigd.

Telkens deden zij weer wat hun goeddacht, en lieten het er maar op aankomen, dat hunne havens weer geblokkeerd zouden worden, iets dat zij wel inzagen, dat ons door gebrek aan schepen niet zoo gemakkelijk viel.

Alleen verstokte optimisten konden beweren, dat er bij hen goede trouw in het nakomen der 18 artikelen werd opgemerkt. Noch de voorkomendheid, waarmede zij op de reis naar Kota Radja behandeld waren, noch de uitgereikte geschenken, noch iets van hetgeen zij te Atjeh door ons zagen daargesteld, wekte duurzame impressie op. Nauwelijks in hun land teruggekeerd vervielen zij weder in den ouden sleur van het Sulthans bestuur.

In plaats van Neerlands vijanden als de hunne te beschouwen, steunden zij den pretendent Sulthan steeds met geld, dat geregeld door zendelingen bij al de Radja's der Noord- en Oostkust werd opgehaald.

Met hunne naburen in vrede leven stond ook niet in hun boekje. Berooven en aanhouden van elkanders vaartuigen was aan de orde van den dag.

Vooral moesten het de arme Chineesche handelaren ontgelden. En van de 100 gevallen van roof en moord bleven er zeker 99 ongestraft, want de Radja's hielpen in den regel de roovers tegen genot van een gedeelte van den buit.

Ook verhoogden de Radja's hier en daar willekeurig de belastingen, en maakten de bevolking wijs, dat zij dat doen moesten omdat wij zooveel hassil eischten.

Wat dat nu aangaat op de Noordkust werd in het geheel geen hassil betaald, ten minste niet vrijwillig. Alléén door bedreiging van sluiting of bombardement kon men iets loskrijgen. Aan verificatie of hetgeen werd aangeboden ook werkelijk niet minder was dan verschuldigd, viel niet te denken. Boeken bestonden niet of waren in het Klingaleesch bijgehouden en niet te onteijferen.

Om in dezen staat van zaken, die werkelijk niet drage-lijk was, verbetering te krijgen beweerde ik dat wat men ook deed men een gedragslijn moest volgen, die op logische grondslagen rustte, goed afgebakend moest zijn, in de praktijk gemakkelijk van toepassing en ons tevens leiden moest naar het einddoel, zijnde pacificatie van Atjeh.

Volgens mij moest men tusschen drie wijzen kiezen.

De eerste was het consequent volgen der ook dikwijls door de Regeering voorgestane politiek van noninterventie. Doch dan behoorden ook de posten te Segli, Samalanga en Edi ingetrokken te worden, niet alleen als overbodig, maar ook als schadelijk en gevaarlijk, daar zij ons steeds tegen wil en dank tot bemoeienis dwongen. Volstreekte onthouding bleek met die posten eene onmogelijkheid.

Men behoorde zich dan eenvoudig er mee te vergenoegen dat de Radja's de opperheerschappij van Nederland in naam erkenden, geen aanraking met vreemde mogendheden hadden en de Nederlandschen vlag voerden.

Alle andere bepalingen van de 18 artikelen, toch niet nageleefd, konden vervallen. Men kon de Radja's naar harte-lust onder elkander oorlog laten voeren en hun elkaars land laten afnemen, mits de overwinnaar zich slechts aan de bovengenoemde drie bepalingen onderwierp, waartegen hij wel geen bezwaar zoude hebben.

Dit systeem in praktijk te brengen scheen niet moeielijk en kostte zeer weinig.

Maar het bracht ook weinig op en voor het tegenwoordige, en voor de toekomst. En het was de vraag, of men het nog wel zoude kunnen toepassen, nu wij ons reeds zooveel en zolang met de staatjes op de kust hadden bemoeid. Ook maakte het onze positie tegenover het buitenland niet beter, daar wij den Atjehoorlog begonnen om aan zeerooverij en anarchie een einde te maken en wij dus zouden moeten bekennen gefaald te hebben.

De tweede weg bestond in het consequent doorvoeren

van het tot nu toe gevolgde stelsel, zijnde eene alleen straf-fende interventie.

Doch consequentie was hierbij even noodig als bij het eerste systeem.

Elke verbreking der beloften in de 18 artikelen vervat moest aanstands streng gestraft worden door sluiting en desnoods door een bombardement.

Alleen door zulks onverbiddelijk te doen zou men een houdbaren toestand in het leven kunnen roepen.

Goede raadgevingen, en ernstige vermaningen, die onge-straft door de Radja's in den wind konden worden gesla-gen, misten natuurlijk alle uitwerking, en vertrouwen op hunne beloften baarde slechts teleurstelling.

Maar al was dat systeem eenvoudig en logisch, er waren veel nadeelen aan verbonden.

Wanneer alléén vrees voor straf gehoorzaamheid moest verzekeren zouden wij ons zeker niet gemakkelijk de gene-genheid en trouw der Atjehsche bevolking verwerven.

Die maatregel vorderde ook een aanzienlijk grootere scheeps-macht dan wij toen te Atjeh hadden, en was dus tamelijk kostbaar en gevaarlijk tevens, omdat men de schepen uit andere deelen van Indië, waar ze even goed noodig waren, moest weghalen. En de staatjes zouden door dat gedurig sluiten en bombardeeren niet weinig verarmen en van hassil zou in de eerste jaren wel weinig sprake zijn.

Het derde systeem, het eenige dat mijne volle sympathie had, was het concentreren van handel en scheepvaart op de door ons bezette plaatsen aan de kust, gepaard met het overnemen van de in- en uitvoerrechten, en den verkoop van opium in het groot.

Op welke wijze dat moest geschieden gaf ik te voren reeds aan, en zal dus hier niet in herhalingen vallen.

De voordeelen aan dit stelsel verbonden gaf ik destijds op als te zijn de volgende.

Het Gouvernement ontving waar het recht op had en

konde geen schade lijden, want de uitkeering aan de Radja's regelde zich naar de handelsbeweging en ieder Radja bleef dus bij voortduring in den bloei van zijn landje geïnteresseerd, want alleen eene groote handelsbeweging verzekerde hem behoorlijke inkomsten.

Wilden de Radja's kwaad dan kon men hen vrij wel machteloos maken door hun de uitkeering te onthouden. Ook kon van dat bedrag op gemakkelijke wijze afgehouden worden, hetgeen voor in hun land op vreemdelingen gepleegde rooverijen, enz. verschuldigd was.

Ook zoude het voor de ambtenaren vrij wat aangenamer zijn tot de Radja's te komen met een gevulden buidel dan zooals nu met bedreigingen enz. te trachten hun het Gouvernements aandeel in de hassil afhandig te maken. Het spreekt van zelf dat, waar men altijd met bedreigingen moest eindigen of beginnen, er van gewenschte samenwerking weinig sprake kon zijn en de Radja's zulke gasten met leede oogen zagen komen.

Wij zouden verder, door aan de Radja's der niet aan de kust gelegen staatjes een deel van het Sulthans aandeel in de hassil af te staan, met hen in aanraking kunnen komen en hen op onze hand trachten te krijgen.

De contrôle op de scheepvaart en op het invoeren van contrabande zou vrij wat gemakkelijker worden want men zoude maar drie plaatsen te controleeren hebben (op de Noord- en Oostkust namelijk) in plaats van minstens een veertigtal.

Handel en scheepvaart zouden dan ook daadwerkelijk beschermd kunnen worden. Nu was die bescherming vrij denkbeeldig, omdat er niet genoeg oorlogschepen waren om overal te gelijk politie uit te oefenen. Het was reeds herhaaldelijk gebeurd dat schepen onder Engelsche vlag nabij de kust ten anker liggende door Atjehers waren gemolesteerd.

Als voorbeeld haalde ik aan de attaque op den Engelschen schoener Captain te Gighen in Juni 1880, en die op de jonk Kim Jan Huat ter reede Kloempang Doea, waarbij

een der opvarenden werd gedood en een gewond, het schenden der Engelsche vlag te Kloempang Doea daarin bestaande dat Atjehers een anderen Atjeher, die zich aan boord van een onder Engelsche vlag varende jonk bevond, met geweld van boord haalden, en daarbij den gezagvoerder der jonk verwonden enz.

Ik wees er op dat zulks al heel licht tot internationale moeielijkheden aanleiding zou geven; en die zich de Nisero en Hok Canton kwesties herinnert zal moeten bekennen dat dit juist gezien is.

Over mijne plannen had ik reeds herhaalde malen met dezen en genen gesproken en natuurlijk niet weinig tegenpraak ontmoet. De voornaamste argumenten der tegenstanders wil ik hier kort vermelden en eveneens aangeven wat ik ter verdediging aanbracht.

Men zeide dan dat de contrôle op handel en scheepvaart moeielijker zou worden, doch kon niet zeggen op welken grond. Ik meende, dat het vrij wat gemakkelijker zou zijn schepen te controleeren, die slechts op drie plaatsen mochten komen, waar men voldoende politiemacht, recherche personeel en alle hulpmiddelen, zoomede ruimte en tijd ter visitatie had, dan schepen, die, na te Olehleh tant bien que mal te zijn gevisiteerd, alle kustplaatsjes aandeden.

Zooals ik reeds zeide konden die schepen op hun terugreis ongehinderd allerlei contrabande aan den wal zetten, hetzij ze die aan boord tijdens de visitatie verborgen hadden, hetzij ze die later over hadden genomen.

Met een behoorlijk spionnenstelsel te Singapore en Pinang zou men in eenige maanden volkomen op de hoogte kunnen zijn van hen die smokkelden, en zou het op de drie losplaatsen niet moeielijk zijn de contrabande aan te houden.

Daar kwam bij dat de ingevoerde goederen meestal nog dagen lang onder contrôle op een der drie aangegeven plaatsen zouden blijven liggen en dat dus de kans van aanhalen zeer groot was.

Gaf men uit Penang af en toe eens een vertrouwd Chinees of Inlander aan boord der verdachte schepen mee dan kon men al dadelijk te weten komen of er onderweg op verboden plaatsen ook wat aan den wal werd gebracht. Op de handelsplaatsen zelf, kon men daarentegen waken door 's nachts een wacht aan boord te geven en op zee inlandsche vaartuigen ter observatie te stationneeren, hoewel dit maar zelden zou behoeven te gebeuren, want bijna altijd kwamen de handelsschepen over dag aan, bleven slechts 3 à 4 uren om te lossen en te laden en vertrokken meest weer voor den avond.

Een ander bezwaar beweerde men was dat de handel door de voorgestelde regeling zou worden te gronde gericht, omdat de prijs der producten niet de onkosten zou goedmaken op den vervoer naar de handelsplaatsen vallende.

Oogenschiijnlijk was deze bedenking beter gegrond, doch in werkelijkheid was zij het niet.

Ik gaf toe dat het voor de Atjehers voordeeliger zoude zijn als alle schepen uit de Straits direct alle plaatsen van de kust mochten aandoen. Zeer zeker zouden de Atjehers dan een hooger prijs voor hun product kunnen maken dan anders, doch dit was de vraag niet. Het gold hier het belang der Atjehers met het onze te doen samen gaan en niet het hunne uitsluitend op den voorgrond te stellen.

Maar vergeleken bij de vigeerende regeling van den Generaal van der Heijden verdiende de mijne ook uit een financieel oogpunt voor de Atjehers de voorkeur.

De lasten die thans toch op den in- en uitvoer drukten waren:

Het brengen der geheele lading invoerartikelen naar Olehleh; de kosten aan het ontschepen en visiteeren verbonden, en die waren niet gering, en het oponthoud en tijdverlies, zoomede het meerdere verbruik van kolen enz., en de meerdere kosten aan schip en bemanning.

Door alle staatjes op de kust aan te doen en hier en

daar een weinig te verkoopen duurde een reis weken, terwijl onder de voorgestelde regeling een stoomschip in een paar uren op eene stapelplaats, waar koelies en prauwen voldoende voorhanden zijn, zouden kunnen laden en lossen.

Al die kosten moesten natuurlijk op den prijs der in- en uitgevoerde artikelen worden verhaald.

Een derde bezwaar was, dat de Radja's wanneer wij om de eene of andere reden, het hun toekomende inhielden, zelf nogmaals hassil bij in- en uitvoer in hunne staatjes konden eischen.

Ik moest toegeven dat dit op directe wijze niet te beletten was. Of de Radja er gemakkelijk toe zou overgaan was een tweede vraag. Ik meende van niet. Deed hij het dan zou hij ten eerste de bevolking zeer ontstemmen en deze zou niet aarzelen om hare producten clandestien naar het land van den naastbijzijnden Radja te verkoopen om alzoo de dubbele rechtenheffing te ontgaan. Ook zou het de vraag zijn of handelaren en dergelijken zulk een staatje niet zouden verlaten, en dus een algemeene achteruitgang van de welvaart en ook van de inkomsten van den Radja er het gevolg van zou wezen.

Een en ander zou den Radja al spoedig noodzaken om aan onze billijke eischen gevolg te geven, ten einde weder in het genot zijner inkomsten te komen.

Alles wel overwegende vermeende ik dat de regeling der scheepvaart en overname der in- en uitvoerrechten op de boven omschreven manier, benevens den verkoop van amfioen in het groot, direct of door middel van licenties niet alleen uitvoerbaar maar zelfs van een politiek en financieel standpunt beschouwd zeer gewenscht zoude zijn, als zijde het eenigste praktische middel om onzen invloed te bewaren en uit te breiden en het Gouvernement langzamerhand eenige inkomsten te verzekeren.

Hoewel de Gouverneur zich over het algemeen wel met mijne ideeën konde vereenigen, was hij toch niet geneigd

de voorgestelde regeling al aanstonds onder nadere goedkeuring van de Regeering in te voeren. Misschien wilde hij ook eerst de beslissing afwachten op de voorstellen door hem en den Generaal van der Heijden als Regeerings-Commissarissen gedaan.

Hoe dit ook zij, op de kust bleef alles bij het oude. Hoewel de daar dienende ambtenaren zich alle moeite gaven, mochten zij niets van werkelijk belang tot stand brengen.

Altijd en overal werd men met beloften gepaaid, maar nagekomen werden deze zelden of nooit. De Radja's deden wat hun in het hoofd kwam en lachten om onze vermaningen en bedreigingen.

Zoo stoorden Pedir en Gighen zich niet aan de voorwaarden der plechtige verzoening in Januari 1881 door den Generaal van der Heijden tusschen hen tot stand gebracht. Zoo veroverde T. Tjihik Semaoen van Passangan, ondanks al onze vertoogen, Kloempang Doea, en liet zich door de hoofden aldaar tot Radja kiezen, hoewel hij den Gouverneur schriftelijk beloofd had te zorgen, dat de keuze op den rechthebbende, zijnde zekeren T. Bin Proh, viel. Zoo dwong hij Nisam en Sawang zijne suprematie te erkennen, terwijl hij voor dien tijd reeds Blang-Pandjang had veroverd.

In een woord, de zaken op de kust gingen van kwaad tot erger, hoe de ambtenaren zich ook uitsloofden, en ik werd hoe langer hoe meer overtuigd dat als wij de begeerde scheepvaartregeling niet invoerden en tevens ons op de kust niet meer met de zaken bemoeiden, door voor de zwakken en verdrukten partij te kiezen, wij uit den treuren op verbetering van den toestand konden blijven wachten.

De Gouverneur van Atjeh, de heer Pruys van der Hoeven, zag dit laatste evenzoo in en was dus niet zoo afkeerig van inmenging als de instructiën der Regeering dit wel voorschreven.

Maar vooralsnog scheen de Regeering niet van verande-

ring te willen weten en zoo verliep het geheele jaar 1881 en de helft van 1882 zonder dat de toestand ter Noord- en Oostkust feitelijk eenige verandering onderging.

In dien tusschentijd was Telok Semawe als plaats van vestiging uitgekozen, was er eene bezetting van eene compagnie gelegd en was die plek als standplaats van den assistent-resident der Noord- en Oostkust aangewezen.

Zij was bij uitstek gunstig en bood den handel vele natuurlijke voordeelen aan. Gelegen ongeveer in het midden van de geheele afdeeling vond men er de beste ankerplaats van de geheele Noord- en Oostkust. Gedurende den geheelen Westmoesson was het er bladstil, en in den Oostmoesson waren er alleen zeer enkele dagen, dat er veel branding stond, maar zelfs dan kon men 's morgens vroeg nog altijd aan den wal komen.

Zij die weten welk een geweldige deining er in den Westmoesson, nabij de kust, en welk een hevige branding er op den wal staan kon, kunnen een juist begrip hebben van den gunstigen toestand van de baai van Telok Semawe bijna het geheele jaar door.

Verder is Telok Semawe een eiland door eene lagune van den vasten wal gescheiden, en bewoond door den Radja, genaamd T. Mankoe Boemie en zijn volk te zamen misschien een duizend tal sterk. Het is vlak, bestaat bijna geheel uit eene door de zee opgeworpen bank van wit zand, heeft ten allen tijde overvloed van uitstekend drinkwater, is van redelijk goede wegen doorsneden, en tamelijk gezond, terwijl de bevolking van vroeger af zich een der meest vredelievende van de geheele kust betoonde.

Al spoedig begonnen wij echter op Telok Semawe last van onze naburen te krijgen.

Zekere T. Awie Getah uit de bovenlanden van Passang vestigde zich op de heuvels van Paleuh op circa 1 uur afstand van Telok Semawe, en maakte aldaar eenige versterkingen, waarin zich een honderdtal kwaadwilligen ver-

zamelden, die nu en dan trachtten ons op Telok Semawe afbreuk te doen. In een hoogen boom op een dier heuvels staande en zeer ver van uit zee zichtbaar hadden zij een vlaggestok bevestigd en daaraan wapperde den geheelen dag lustig de Atjesche oorlogsvlag.

Hoewel in den beginne meer gedacht werd aan eene uiting van haat of fanatisme, bleek na eenigen tijd dat achter dit oprichten van bentsings aldaar meer stak en dat het T. Tjihik Samaoen van Passangan was, die dit zaakje in het geheim bestuurde. Waarom hij zulks deed moge uit het volgende verhaal blijken.

Toen de Radja van Passangan in 1875 overleed werd hij opgevolgd door zijn oudsten zoon T. Tjihik Samaoen. Evenals zijn vader wilde deze niets van ons weten en het gevolg daarvan was dat, terwijl de andere staatjes, die onze souvereiniteit erkenden, voor den handel opengesteld werden, Passangan gesloten bleef. Daar dit op den duur te veel schade aan de geheele bevolking veroorzaakte, en T. Tjihik zelf toch geen aanraking met ons wenschte te hebben, werd er besloten dat hij in schijn afstand zou doen van de regeering ten behoeve van zijn jongeren halfbroeder T. Maharadja Djempah. Deze zoude zich dan onderwerpen, en zoo zou Passangan geopend worden, maar desniettemin zou het gezag feitelijk door T. Tjihik Samaoen en niet door T. Maharadja Djempah worden uitgeoefend. Dit program werd van a tot z uitgevoerd en slaagde volkomen, maar spoedig werd T. Tjihik die, van een oorlogzuchtige natuur was, en steeds naar vermeerdering van grondgebied haakte, ook de nadeelen daarvan gewaar. Vooral zijn schrijver, een tot den Islam bekeerde zeer schrandere Chinees, genaamd Nja Osman, wist hem te beduiden dat hij veel beter deed zich openlijk door ons als Radja van Passangan te doen erkennen, omdat dan bij de door ons gevolgde politiek van non-interventie niemand aan zijne veroveringszucht perken zou stellen. Om in de naburige staatjes conflicten tegen de Radja's te doen

ontstaan was niet moeielijk en met zooveel manschappen, geld en munitie als waarover de Radja te beschikken had, zou het hem licht vallen zich er in te mengen, en hetgeen hij begeerde op die wijze tot zich te trekken.

De Radja luisterde naar dezen raad. Hij bood zijne onderwerping aan en de Maharadja van Djempah, die wel wist toch niet tegen hem bestand te zijn, legde vrijwillig ten zijnen behoeve de waardigheid van Radja van Passangan neder.

Alsnu door ons als Radja van Passangan erkend begon hij spoedig uitvoering aan zijne plannen te geven.

Had hij in 1877 reeds Blang Pandjang, dat op het punt stond zich aan ons te onderwerpen, veroverd, thans deed hij den Radja van Kloempang-Doea door oproerige hoofden, die door hem van alles werden voorzien, het land uitjagen, en deed zich zelf in zijne plaats als Radja van Kloempang-Doea kiezen. Verder veroverde hij Sawang en dwong den Radja van Nisam hem als opperheer te erkennen en hem een aanmerkelijke som gelds te schenken. Wat hij niet met geweld wilde of kon bereiken, dat trachtte hij door het sluiten van allianties te bekomen. Zoo deed hij zijn broeder trouwen met de dochter van den Radja van Boeloe (in de Paseistreek) en huwde zelf met de kleindochter van den Radja van Gedong, zoodat zijne positie nagenoeg onaantastbaar was, en elkeen den machtigen Radja van Passangan vreesde. Zijn plan om ook Tjoenda en Bayoe, landjes die met ons op zeer goeden voet stonden, te veroveren werd door onze vestiging op het eiland Telok Semawe voorloopig verhinderd en daar moest dus door hem wat op gevonden worden.

Konde hij Tjoenda en Bayoe bij ons verdacht maken, dan was er kans dat hij zijn opzet zou kunnen volvoeren; zonder dat wij ons het lot dier staatjes erg aantrokken.

Deze overwegingen deden hem besluiten T. Awie Getah naar de heuvels van Paleuh te dirigeren.

Zooals hij zeker wel voorzien had, voegden zich al spoedig veel priesters en moerids ook uit Bayoe en Tjoenda bij hem. De Radja's dier streken hadden er geen direct belang bij dit streng tegen te gaan; integendeel, wilden zij niet in de schatting van het streng geloovige gedeelte des volks dalen, dan moesten ze zelfs dit verzet tegen de ongeloofigen billijken en goedkeuren.

Het gevolg hiervan was dat er om deze redenen spoedig eene zeer slechte verhouding tussehen het bestuur en de Radja's van Bayoe en Tjoenda ontstond en wantrouwen de plaats van het vroegere vertrouwen innam. Hierop had T. Tjihik gespeculeerd bij zijne poging om ook genoemde beide rijkjes aan zijn gezag te onderwerpen.

Hij had vooruit berekend dat het den Radja's van Bayoe en Tjoenda onmogelijk zou zijn om die heuvelbentings op te ruimen, zoolang hij de bezetting steunde, noch hun volk te beletten zich bij die bezetting te voegen als er een coup de main op Telok Semawe te wagen viel of een aanval op die bentings mochten doen.

Wij, die natuurlijk nimmer geheel gerust op Telok Semawe konden zijn zoolang die heuvelbentings, door eene bende fanatieken, belust om ons nadeel te berokkenen, bezet waren, zouden ons dan wel tot den Radja van Passangan wenden, en hij zoude dan met een groote macht optrekkende, quasi om die bentings te slechten, wel middel vinden om meteen Bayoe en Tjoenda in te palmen.

Aldus liepen werkelijk de zaken. Door ons gesommeerd om zijne onderhoorigen uit die bentings terug te roepen, zeide hij, dat zij hem niet wilden gehoorzamen, doch dat hij ze met geweld zoude dwingen. Vonden zij echter steun bij Bayoe en Tjoenda dan zoude hij die rijkjes meteen annexeeren.

Gelukkig geraakten wij omstreeks dien tijd in het bezit van zulke overtuigende bewijzen van T. Tjihiks dubbelzinnige rol, en bleek het uit alles zoo zeer dat T. Tjihik na

de geheele Paseistreek te hebben veroverd of tot bondgenoot gemaakt ook voor ons een zeer lastige nabuur zou wezen, en ons rustig verblijf op Telok Semawe alléén van zijne nukken zoude afhangen, dat het mij uiterst noodzakelijk scheen bij tijds paal en perk aan zijne veroveringszucht te stellen.

De Gouverneur was het in dezen geheel met mij eens, en bij eene vergadering die ik met de Radja's van Bayoe en Tjoenda en met de door T. Tjihik verjaagde hoofden van Kloempang-Doea, Nisam en Sawang hield, kwamen wij overeen, dat, wanneer T. Tjihik uitvoering aan zijne veroveringsplannen gaf deze vijf Radja's met de hulp van het Gouvernement zich krachtig tegen hem zouden weren en wij zouden trachten niet alleen zijne verdere plannen te verijdelen maar hem ook af te nemen wat hij sedert 1877 wederrechtelijk veroverd had.

Toch duurde het nog tot 20 October 1882 voordat het met Passangan tot eene uitbarsting kwam, hebbende wij ons al dien tijd door beloften en uitvluchten laten weerhouden om tot het uiterste over te gaan.

Toen was evenwel de maat vol en verzocht ik den Kommandant van de te Telok Semawe aanwezige oorlogschepen om Passangan op verschillende plaatsen te beschieten. T. Tjihik, die zich met een aanzienlijke macht reeds te Kroeng Koekoës op 3½ uur van Telok Semawe bevond, keerde overhaast naar zijn land terug, en schreef mij vandaar een brief, waarin hij zijne oprechtheid betuigde en mij voor de gevolgen aansprakelijk stelde. Spoedig daarop verzamelde hij een aanzienlijke macht van 3000 man en trok daarmee op om Bayoe en Tjoenda te nemen.

In de eerste dagen van November was geheel Tjoenda reeds door den vijand met bittings en afdeelingen zijner krijgsmacht omringd, en verloren de Tjoendaneezen al meer en meer terrein, totdat zij op het laatst nog alleen maar de kampong van den Radja behielden, en al de andere kam-

pongs van het landje in de handen des vijands waren gevallen.

Gebrek aan geweren en munitie was gedeeltelijk hiervan de oorzaak en, toen deze gelukkig in het laatst van November van Poeloe Pinang arriveerden, keerde de kans, waartoe de rigoureuse sluiting van Passangan en de dwangmaatregelen, die de Passangers voor hun eigen land bevreesd maakten, ook niet weinig bijdroegen.

Den 26en en 27 werden door de verbonden Radja's al de kampongs van Tjoenda heroverd, en de bittings op de heuvels van Paleuh genomen.

Den 3en en 4en December trokken zij over de Kroeng Koekoes, heroverden Blang Padjang en trokken over de rivier van Manai en Lapang in Kloempang-Doea.

Zeer veel hulp en steun verschaft bij deze gelegenheden de marine; wanneer er opgerukt werd stoomde een oorlogschip zoo dicht mogelijk langs het strand meê, hetgeen den moed der onzen niet weinig verhoogde en de tegenpartij voor een landing in den rug bevreesd maakte en zoo meestal spoedig tot den aftocht dwong. In het algemeen vond ik bij de kommandanten der verschillende oorlogschepen de meeste instemming met mijne plannen, zoodra ze er eenigszing mede bekend waren geraakt, en de goede uitwerking der genomen maatregelen hadden gezien. Hunne ijverige medewerking zal ik immer dankbaar herdenken.

Dat er tamelijk hard gevochten was in deze dagen bleek daaruit dat aan de ons bevriende zijde circa 20 dooden en 60 gekwetsten waren gevallen.

Door al deze tegenspoeden was T. Tjihik zeer ontmoedigd en geen wonder.

Algemeen gold hij voor verreweg de machtigste der Radja's van de Noordkust. Het aantal weerbare mannen dat hij in het veld kon brengen werd op 12000 geschat en van zijn vader had hij naar algemeen beweerd werd 7000 vaatjes buskruit en het noodige lood geërfd, terwijl hij ook redelijk wel van contanten voorzien was. Hij was ook om zijne vla-

gen van woestheid, waarin hij niemand ontzag, en zonder vorm van proces neêrschoot wie hem mishaagde, bij zijne onderhoorigen zeer gevreesd.

Dat aan zulk een machtig Radja door een verbond van 5 kleine Radja's, waarvan er nog 3 reeds door T. Tjihik uit hun land verdreven waren, al de door hem veroverde landstroken in korten tijd werden ontnomen, dat was een succes, dat de Atjehers zelf niet hadden durven verwachten. Ook zou dit resultaat zoo spoedig niet verkregen zijn geworden als de Radja's alléén op eigen krachten hadden moeten steunen, of alléén door de wapenen zich recht hadden moeten verschaffen.

Hetgeen namelijk veel er toe bijdroeg om den voor ons gunstigen afloop dezer onderneming te bespoedigen was, dat, op mijn voorstel de Gouverneur mij veroorloofde de vroeger bedoelde scheepvaartregeling op de Paseistreek toe te passen, met dien verstande dat van Passangan tot Diamant punt alléén Telok Semawe, voor den algemeenen handel geopend was.

Daardoor had men het in de macht te zorgen dat er te Passangan nagenoeg niets werd uit- en ingevoerd, zoodat de Radja geene inkomsten hoegenaamd trok en ook de hoofden en voornamen, die allen handelen, gevoelig in de beurs werden getroffen. Schaarschte aan rijst was eveneens daarvan het gevolg en maakte dat T. Tjihik zijn krijgsvolk niet langer bij elkaar konde houden, waar het gold veroverde streken tegen den aanval der rechtmatige bezitters te verdedigen.

„Ventre affamé n'a pas d'oreilles" dit zag men ook hier, waar de macht van T. Tjihik als sneeuw voor de zon smolt, en al zijne bedreigingen niet konden beletten dat de een na den ander stil naar Passangan terugkeerde en hij op het laatst gedrongen was eveneens daarheen terug te trekken.

Maar zelfs in zijn eigen land was hij niet meer veilig, want al spoedig kreeg ik van Passangan zeer ernstige aanbiedingen om er eene omwenteling te doen uitbreken en T. Tjihik te verjagen of te doden. Deze aanbiedingen gingen uit van een der voornaamste hoofden van Passangan

tevens met den Radja door familiebanden nauw verbonden. Naar dit doel werd echter niet gestreefd. Het was er slechts om te doen T. Tjihik binnen zijne grenzen te houden en hem te beletten zich met de zaken zijner naburen in te laten en daar het hoogste woord te voeren. En daarom achtte ik toen de tijd gekomen om met T. Tjihik over den vrede te onderhandelen of liever op zijne vredesvoorslagen in te gaan (Maart 1883).

Hoe dit in zijn werk ging wil ik kortelijk verhalen, omdat er uit blijkt welken indruk onze overwinningen hadden teweeg gebracht en ook dat de Atjehers niet zoo zwart zijn als ze wel eens afgeschilderd worden.

De macht van T. Tjihik en die van de verbonden Radja's waren op de grenzen van Kloempang Doea en Passangan tegenover elkaar gelegd, terwijl de Kroeng Pandjoi een arm der Passangan-rivier hen scheidde. Van weerszijden waren aan de oevers vele bentings opgericht en beschoot men elkander wakker daaruit. Daar ik het van het meeste belang achtte T. Tjihik zelf te spreken, om spoedig tot een resultaat te komen, en hij zich natuurlijk niet bij ons zoude wagen, gaf ik hem kennis, dat het mijn plan was aan de overzijde met hem over de voorwaarden van den vrede te komen onderhandelen.

Na antwoord te hebben ontvangen dat hij mij afwachten zoude, stak ik op den 23 Maart 1883, alléén vergezeld van den tolk Mohamad Talip, de rivier over, en werd aan de overzijde in alle statie door T. Tjihik opgewacht. Ik was werkelijk verrast, want T. Tjihik, die zelfs bij zijne voorstelling aan den Gouverneur en zijne beëdiging nimmer iets anders had willen aantrekken dan een pak van gewoon geglansd zwart katoen, zonder het minste sieraad, was nu geheel in geele zijde gedoscht en pronkte met een gouden kris in den gordel.

Eerst begaven wij ons in de nabijgelegen beunting, en zetten ons later, om meer ongestoord te kunnen spreken,

op het vrije veld onder een boom neder. Na een kort onderhoud kwam de vrede op de volgende voorwaarden tot stand.

Passangan werd beperkt tot het gebied, 't welk het voor 1877 bezat en moest alle veroveringen, zooals Kloempang Doea, Nisam, Sawang en Blang Pandjang opgeven. Verder moest T. Tjihik zich rustig houden, en van alle inmenging in de zaken der verbonden Radja's afzien, terwijl ik beloofde Passangan voor den in- en uitvoer, wel te verstaan over Telok Semawe, open te stellen en de pogingen van allen, zoowel in als buiten Passangan om T. Tjihik te schaden zooveel mogelijk tegen te gaan.

De vijandelijkheden werden toen voor gecindigd verklaard, men stak op staanden voet de versterkingen in brand, schoot de geweren in de lucht af en keerde van weerszijden naar huis.

En dat de vrede oprecht begeerd werd blijkt wel daaruit dat de bepalingen van dit opzettelijk niet beschreven verdrag noch door T. Tjihik noch door de verbonden Radja's zijn geschonden, zoolang ik te Telok Semawe bleef of liever zoolang niet de concentratie op Groot Atjeh en het opheffen der posten op de kust, al onzen invloed aldaar deed te loor gaan.

Stond deze épisode geheel op zich zelf dan zou men zulks aan toevallige omstandigheden kunnen toeschrijven. Ik zal daarom ook nog de andere gevallen vermelden waarin dezelfde gedragslijn, namelijk het steunen der zwakken tegen hunne verdrukkers en der nationale hoofden tegen opgewonden priesters en hun aanhang ook onveranderlijk hetzelfde effect had.

Leerrijk is in dat opzicht hetgeen te Samalanga plaats had. Na afloop van den weinig gelukkigen tocht tegen Batoe Ilik was het te verwachten dat de fanatieke geestelijke partij op hare beurt ons uit de versterking te Samalanga zou trachten te drijven. En zoo gebeurde het ook.

Den 10^{en} September 1883 werd onze versterking door eene vrij aanzienlijke macht belegerd en met loopgraven omringd. Zooals men weet lag zij vlak aan de rivier op haren linkeroever. T. Tjihik Boegis, de Radja van Samalanga had dit beleg niet kunnen verhinderen, maar hij had absoluut geweigerd de belegeraars ook op den rechteroever der rivier waar hij woonde, toe te laten. Onze versterking had dus nog altijd communicatie met de marineschepen, daar de sloepen slechts van eene zijde beschoten werden en zich daar redelijk tegen konden dekken. Waren beide oevers door den vijand bezet geweest dan had men onmogelijk de rivier kunnen opvaren, zonder dat de sloepen door een aanzienlijke macht te land werden geëscorteerd.

Dit gepaard bij de zware verliezen die de aanvallers leden, bij gebrek aan eensgezindheid en ook aan levensmiddelen en munitie, maakte, dat na een beleg van circa 14 dagen, het grootste gedeelte der belegeraars verloopen was, en de rest door een gecombineerden uitval van landmacht en marine zijn heil in de vlucht moest zoeken.

(Slot volgt.)

De Bonds-constitutie van Australië.

Uit Sidney wordt bericht dat de conventie voor het inrichten van den Australischen Statenbond de „grondwet van de republiek Australië” heeft aangenomen. Zij moet nu nog behandeld worden door de wetgevende lichamen der onderscheidene koloniën, en verder door het Britsche parlement bekrachtigd worden. Is dit geschied dan zal zij in werking treden zes maanden na hare aanneming door het Keizerlijke (Britsche) parlement. De thans bestaande Federal Council Act (wet waarbij er een algemeene raad voor de Australische koloniën werd ingesteld) zal worden ingetrokken. De grondwet komt op het volgende neêr:

De wetgevende macht wordt uitgeoefend door de Koningin, door eenen senaat en door een huis van volksvertegenwoordigers.

De gouverneur-generaal wordt benoemd door de Koningin. Zijne jaarwedde bedraagt niet minder dan 10,000 £.

De Senaat is samengesteld uit acht leden uit elken staat, gekozen voor zes jaren door het parlement van den staat. De helft der leden treedt om de drie jaren af. De Senaat kiest uit zijn midden zijnen voorzitter.

Het Huis van volksvertegenwoordigers wordt om de drie jaren gekozen door de ingezetenen der onderscheiden staten naar verhouding hunner bevolking, op den grondslag van

één lid op elke 30,000 inwoners, zullende iedere staat ten minste vier afgevaardigden hebben.

De leden van beide Huizen hebben 500 £ jaarwedde.

Ministers zijn niet verplicht zich bij hunne benoeming aan eene herkiezing te onderwerpen.

Het parlement van het gemeenebest. heeft macht om wetten te maken voor de volgende onderwerpen: 1°. handel en verkeer met andere landen en van de staten onderling; 2°. belastingen en accijnzen; 3°. heffing van geld door andere middelen en wegen, doch eenzelfde belastingstelsel moet over het geheele gemeentebest van kracht wezen; 4°. geldleeningen; 5°. post- en telegraafdienst; 6°. leger en vloot; 7°. scheepvaart; 8°. loodswezen, bebakening en verlichting; 9°. quarantaine; 10°. visscherij; 11°. volkstelling en statistiek; 12°. muntwezen en betaalmiddelen; 13°. banken en uitgifte van papieren geld; 14°. maten en gewichten; 15°. wisselrecht; 16°. faillissementen en insolventverklaring; 17°. copierecht, patenten en handelsmerken; 18°. naturalisatie en toelating van vreemdelingen; 19°. vennootschappen; 20°. huwelijken en echtscheidingen; 21°. ten uitvoerlegging van vonnissen en rechterlijke uitspraken in burgerlijke zaken van den eenen staat in den anderen; 22°. idem in strafzaken; 23°. landverhuizing; 24°. toelating van bannelingen (deportatie); 25°. buitenlandsche zaken en verbonden; 26°. de betrekkingen van het gemeenebest met de eilanden in den Stillen Oceaan; 27°. vaart op rivieren bij welke meer dan één staat betrokken is; 28°. toezicht op spoorwegen met betrekking op het vervoer ten dienste van het gemeenebest; 29°. aangelegenheden, aan de wetgevende macht onderworpen wordende door het parlement van eenigen staat, doch alleen met betrekking tot dien staat of tot zoodanige staten als later zich aan de regeling mochten onderwerpen; 30°. aangelegenheden van Australië, welke tot dusver alleen behandeld worden door het Keizerlijke (Britsche) parlement, of door den Australischen bondsraad; 31°. aangelegenheden

welke noodzakelijk voortvloeien uit de uitoefening der hiervoren toegekende bevoegdheden.

Het parlement zal bovendien, behoudens de voorschriften der grondwet, macht hebben wetten uit te vaardigen in het belang van den vrede, de orde en het goede bestuur, betreffende de hierna volgende onderwerpen: 1°. volkenrassen, welke het noodig is te stellen onder eene bijzondere wetgeving die niet op de ingezetenen in het algemeen toepasselijk is, met dien verstande dat daaronder niet verstaan worden de inboorlingen (*aborigines*) van Australië, of de Maories van Nieuw Zeeland; 2°. het bestuur over eenig grondgebied, door eenigen staat afgestaan om te dienen tot zetel der regeering of voor een ander doel; 3°. zaken behoorende tot departementen van algemeen bestuur, welke zijn opgedragen aan de uitvoerende macht van het gemeenebest.

Alle wetten waarbij belastingen ingevoerd of heffingen voorgeschreven worden, moeten uitgaan van het huis van volksvertegenwoordigers.

De bevoegdheden van den senaat zijn dezelfde als die van het huis van vertegenwoordigers, met uitzondering van belastingwetten, welke de senaat moet aannemen of verwerpen zonder het recht van ze wijzigen.

Eene wet waarin eene belasting wordt opgelegd, zal niets anders mogen bevatten, en met uitzondering van tarief- en tolwetten, slechts over één onderwerp handelen.

De toestemming van den gouverneur-generaal is noodzakelijk voor alle maatregelen van wetgeving. Hij is bevoegd alle maatregelen te onderwerpen aan het goedvinden der Koningin. Hare Majesteit in Rade mag hare goedkeuring ontzeggen aan elke wet binnen twee jaren nadat die bij haar ter bekrachtiging ontvangen is.

De uitvoerende macht, berustende bij de Koningin, wordt uitgeoefend door den gouverneur-generaal, bijgestaan door eenen raad van zeven ministers, die lid kunnen zijn van

een der huizen van het parlement. Voor de bezoldiging der ministers wordt 15,000 £ st. toegestaan.

De gouverneur-generaal is opperbevelhebber der land- en zeemacht. Het uitvoerende bestuur zal, zoodra het samengesteld zal wezen, het beheer overnemen van in- en uitvoerrechten, accijnsen, post- en telegraaf, verdedigingsmiddelen ter zee en te land, betooning, bebakening en verlichting op of aan zee, en quarantaine.

Het Oppergerechtshof van Australie bestaat uit eenen opperrechter en ten minste vier rechters. Het is het hof van appel in hoogste beroep voor Australie. Maar de Koningin mag in alle zaken waar de openbare belangen mede gemoeid zijn, machtiging geven om in beroep te komen bij Haarzelve in Rade. Alle misdrijven moeten berecht worden in den staat waar ze begaan zijn.

Alleen het parlement is bevoegd inkomende of uitgaande rechten te heffen; doch die welke thans bestaan zullen in wezen blijven tot dat er een algemeen tarief zal zijn vastgesteld, waarna er tusschen de staten, uitmakende het gemeenebest, vrijheid van handel zal bestaan. De inkomsten zijn in de eerste plaats bestemd tot bestrijding der uitgaven van de Bondsregeering. Wat er overblijft wordt verdeeld onder de staten, naar evenredigheid hunner bijdragen.

De staten behouden alle bevoegdheden die zij op dit oogenblik bezitten, met uitzondering van die welke uitdrukkelijk aan het gemeentebest worden overgedragen. Indien eene staatswet strijdig is met de wet van het gemeenebest, heeft deze laatste den voorrang.

De gouverneurs der onderscheidene staten worden aangeesteld door de plaatselijke parlementen naar goedvinden. Beroepen op de Koningin geschieden door tusschenkomst van den gouverneur-generaal.

Nieuwe staten mogen toegelaten worden onder zoodanige voorwaarden als het parlement zal goedvinden.

De regeeringszetel van het gemeenebest wordt aangewezen

door het parlement. Zoolang deze aanwijzing niet heeft plaats gehad, bepalen de gouverneurs der staten bij meerderheid van stemmen waar het parlement vergaderen zal.

Wijziging der grondwet kan alleen geschieden op de hierna omschreven wijze. Het voorstel tot wijziging moet aangenomen worden door de volstreckte meerderheid van den senaat en het huis van volksvertegenwoordigers. Daarna moet het onderworpen worden aan conventien, verkozen door dezelfde kiezers in de onderscheidene staten, die de leden van het Huis van volksvertegenwoordigers verkiezen. Zoodanige conventien vergaderen en beraadslagen overeenkomstig voorschriften door het parlement van het gemeenebest te geven. Indien de voorgestelde wijziging wordt goedgekeurd door de conventien in de meerderheid der staten, dan is zij wet, behoudens de instemming van de Koningin. Maar eene wijziging, waardoor de evenredige vertegenwoordiging van eenigen staat in een der huizen van het parlement van het gemeenebest verandering ondergaat, kan geen wet worden indien de conventie van dienzelfden staat daarin niet heeft toegestemd.
